

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Agnes Ördén

Condictio indebiti – dess vaghet, dess svaghet

En kritisk analys av utvecklingen av condictio indebiti ur
rättssäkerhetssynpunkt

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Sacharias Votinius

Termin för examen: Period 1 VT 2019

Innehåll

SUMMARY	5
SAMMANFATTNING	6
FÖRORD	7
FÖRKORTNINGAR	8
1 INLEDNING	9
1.1 Bakgrund	9
1.2 Syfte och frågeställningar	10
1.3 Avgränsningar	11
1.4 Forskningsläge	12
1.5 Metod och disposition	12
2 BAKGRUND	14
2.1 Solutio indebiti – en felaktig betalning	14
2.2 Historik	15
2.2.1 Romersk rätt	15
2.2.2 Svensk rätt	16
2.2.2.1 Första omnämningen	16
2.2.2.2 Fortsatt utveckling i svensk rätt	17
2.2.2.3 Condictio indebiti enligt förutsättningsläran	19
2.2.2.4 Alexandersons promemoria	21
2.3 Sammanfattning	22
3 ANDRA VÄGAR ATT GÅ?	24
3.1 Förklaringsmisstag	24
3.2 Motivvillfarelse	25
3.3 Förutsättningsläran	26
3.4 Obehörig vinst	27
3.4.1 Obehörig vinst och condictio indebiti	28
4 CONDUCTIO INDEBITI	29

4.1	Huvudregel	29
4.1.1	Typsituationen	29
4.2	Undantag från huvudregeln	30
4.2.1	God tro	30
4.2.1.1	Tillitsprincipen	31
4.2.2	Inrättande	32
4.2.2.1	Inrättandet i praxis	33
4.2.3	Tidsaspekten	37
4.2.4	Särskilt om arbetstagare	39
4.2.4.1	Arbetsdomstolens praxis	40
4.2.4.2	Generellt om inrättandet för arbetstagare	41
5	SENASTE UTVECKLINGEN	43
5.1	Återbetalning av skatteinbetalning till felaktigt skattekonto - NJA 2011 s. 739	43
5.1.1	Bakgrund	43
5.1.2	Domskäl	44
5.2	Återbetalning av tryckerimoms efter justerad momssats - NJA 2015 s. 1072 och NJA 2016 s. 799	45
5.2.1	Bakgrund	45
5.2.2	Domskäl	46
5.2.3	Ett tredje krav – allmän intresseavvägning?	48
5.3	Behållande av inbetald skatteskuld till felaktigt skattekonto – NJA 2016 s. 1074	50
5.3.1	Bakgrund	50
5.4	Kommentarer kring fallen	52
6	SAMMANFATTANDE ANALYS	54
6.1	Analys	54
6.2	Avslutande reflektioner	56
6.2.1	Tankar om framtiden, vad kan göras?	58
7	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	60
	Offentligt tryck	60
	Litteratur	60
	Elektroniska källor	61
	Övriga källor	63
8	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	64
	Högsta domstolen	64

Arbetsdomstolen	64
EU-domstolen	65

Summary

Condictio indebiti is an institute within private law which is and has been formed through case law. When a wrongful payment is made, the general rule is to pay back that sum. However, there are certain circumstances that allow the receiver of the payment to keep that amount of money. These exceptions are mainly a reception in good faith, *bona fides*, and then in continuance of good faith, also an adaptation of the sum.

This essay has investigated what the development of *condictio indebiti* looks like, from early history up until the latest case law published by the Supreme Court of Sweden. The essay has primarily utilized a legal security perspective in the analysis. The questions that the thesis has been focused on are under which circumstances the recipient has been allowed to keep the sum, if the requirement of adaptation is used accordingly with actual adaptation and finally, if the institute itself needs to be remodeled. A case law study of the four newest cases, weighted against the historical background as well as what the literature and case law present as the principles of *condictio indebiti* has been used to answer the questions in the thesis.

Consequently, what the essay has found to be the result of the review is that there seems to be arbitrary judgements in cases of *condictio indebiti*. Cases where the receiver got to keep the payment have no specific factors leaning towards keeping instead of refunding the payer. The requirement of adaptation does furthermore not seem to be used in some cases, especially in those where one part is an employed person. If the institute needs a remodeling is a question that does not have one correct answer. There seems to be a general trend in case law where the court wants to expand the use of the principles of *condictio indebiti*, even in cases that do not fall under the institute. This, in combination with cases where private individuals are not reimbursed for their wrongful payments makes it arguable from a point of rule of law and security of person that *condictio indebiti* needs to be reevaluated and remodeled, with for example different principles for judgement in commercial cases and consumer or private individual relations.

Sammanfattning

Condictio indebiti är ett civilrättsligt institut som utformats genom praxis. När en felaktig betalning görs är huvudregeln att beloppet ska återbetalas. Det finns dock vissa omständigheter som gör att mottagaren kan få behålla beloppet; de främsta undantagen är ett mottagande i god tro och vidare ett i fortsatt god tro inrättande efter betalningen.

Den här uppsatsen har undersökt hur utvecklingen har sett ut, från tidig historia till de senaste rättsfallen som Högsta domstolen har dömt i. Arbetet har huvudsakligen utgått ifrån ett rättssäkerhetsperspektiv. De frågor som har ämnats besvara är bland annat under vilka omständigheter mottagaren har fått behålla beloppet i praxis, om inrättandekravet används som ett faktiskt krav på inrättande och slutligen, om institutet kan behöva omformas. En rättsfallsstudie av de fyra nyaste rättsfallen, vägd mot den historiska bakgrunden och vad som i litteraturen och praxis uppställs som principerna för *condictio indebiti* har använts för att besvara frågeställningarna.

Vad som slutligen blivit resultatet av denna undersökning är att det generellt tycks röra sig om godtyckliga bedömningar i fall om *condictio indebiti*. Fall där mottagaren fått behålla beloppet har inga specifika utslagsgivande faktorer som inte föreligger i andra fall. Inrättandekravet tycks vidare inte heller användas vid bedömningen i en del fall, speciellt i domar där ena parten är arbetstagare. Om institutet kräver ett omformande är en fråga som inte bara har ett rätt svar. Det tycks finnas en genomgående trend att vilja utvidga och använda principerna för *condictio indebiti* även i fall som inte helt faller in under institutet. Det, i kombination med fall där privatpersoner inte återfår sin misstagsbetalning gör att det ur rättssäkerhetsperspektiv kan finnas argument för att göra om institutet, exempelvis med olika bedömningsprinciper för kommersiella förhållanden som i förhållanden med konsumenter eller privatpersoner.

Förord

Efter fyra och ett halvt år tar en era slut, och en ny begynner. Någonstans förstod jag väl alltid att det skulle utmynna i ett examensarbete och en (förhoppningsvis) examen, men så bitterljuvt som det visade sig vara kunde jag inte föreställa mig. Det har varit en lång, stundom utmanande, men alltid rolig resa hit, och det finns många omkring mig som gjort den otroligt mycket lättare. Först och främst, min sambo, Max. Tack för allt du gjort och gör för mig, du är ovärderlig. Det hade heller inte varit möjligt att ta sig igenom dessa år om det inte vore för er: Jennie, Elvira och Emilia. Alla på Sparta B5/DHB (ingen nämnd, ingen glömd) – tack för att jag fick dela allt från lycka och sorg till plugg och festligheter med er.

Min familj, er ovillkorliga kärlek och support tvärs över hela avlånga landet är det viktigaste för mig. Ni är, och har alltid varit helt fantastiska. Jag vill även tacka alla i familjen Lindblom, min extrafamilj.

Sist men absolut inte minst, ett stort tack till min handledare, Sacharias Votinius för all hjälp och alla idéer när jag själv kört fast.

Lund, 11 juni 2019

Agnes Ördén

Förkortningar

AD	Arbetsdomstolen
AvtL	Avtalslagen
HB	Handelsbalk
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
NJA	Nytt juridiskt arkiv
TR	Tingsrätten
UB	Utsökningsbalk

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Condictio indebiti är ett civilrättsligt institut som omfattar fall då en typ av misstagsbetalning har utförts. Det är ett ämne som rör sig i hjärtat av det kapitalistiska systemet. Det handlar om omsättningen, den transaktionella och monetära delen i samhället. Lagregler saknas och utvecklas således genom praxis. En felaktig betalning kan exempelvis föreligga då en inkorrekt summa överförs, eller om mottagaren inte är den rättmätiga recipienten av betalningen. Villfarelse kan likaledes föreligga kring själva skuldens existens. Vid händelse av en sådan misstagsbetalning har betalaren en *condictio indebiti*, det vill säga en rätt till att återkräva summan. Emellertid finns ett fåtal undantag som föranleder att mottagaren, om dessa rekvisit är uppfyllda, kan behålla summan som erhållits. De två undantag som hittills kunnat utrönas ur praxis är att mottagaren befunnit sig i god tro och att denne sedan, i fortsatt god tro, inrättat sig efter betalningen genom att exempelvis förbruka pengarna. Följaktligen finns då vissa fall där mottagaren inte är skyldig att återbetala beloppet. I de senaste fallen har Högsta domstolen infört ytterligare ett rekvisit, en konkret intresseavvägning som slutligt utslagsgivande faktor. Ehuru idén kring en intresseavvägning härstammar från tidig praxis från 1920-talet är det endast i domstolens nyaste praxis där det uttryckligen utförs som sista steget i en trestegsbedömning.

De motstående intressen som kolliderar i fall om *condictio indebiti* är betalarens intresse att återfå pengarna som felaktigt utbetalats – äganderätten – och mottagarens intresse att som godtroende person inneha befogad tillit till att få behålla beloppet; det vill säga att rättsförhållandena ska bestå och att denne inte blir återbetalningsskyldig för en skuld som inte var förutsebar. Alltså finns det, i fall av en misstagsbetalning, en konflikt i äganderätten kontra tilliten.

Problematiken härstammar delvis ifrån att den metod som hittills använts i praxis tycks bestå av att endast addera nya idéer utan att

avskaffa eller upphäva gamla. Detta har medfört att reglerna kring huruvida återkrav är möjligt har blivit otydliga. Inrättandet tycks utgöra det svåraste elementet att hantera. Formuleringen av inrättandekravet är vagt och att utröna en enhetlig princip eller en konkret definition av det är nästintill ogenomförbart på grund av att de avgöranden som finns inte går ihop sinsemellan och spretar åt många håll.

Efter lång utveckling i praxis tycks *condictio indebiti* användas utanför gränserna institutet påstås ha, vilket slutligen leder till en osäkerhet i äganderätten. Ett sådant utvidgande verkar jämväl ligga i linje med en generell trend i praxis som syns exempelvis i de fall där Högsta domstolen expanderat den ur lojalitetsplikten sprungna allmänna reklamationsplikten så att en kontraktspart på grund av passivitet inte längre kan rikta anspråk mot sin motpart om denne brutit mot kontraktet. Denna typ av instabilitet och utvidgande kan skada rättssäkerheten som ska råda i Sverige.

Condictio indebiti är ett ämne som ofta hanteras vid sidan om eller som bihang till andra civilrättsliga institut. Det rör sig om relativt sällsynta fall och ett komplext ämne som genererat litteratur där en problematik ligger i att det saknas att se på problemen utifrån ett större perspektiv. De analyser som finns behandlar fallen separat, utan att se dem i sitt sammanhang. Fallen tycks ofta gå stick i stäv med varandra och är motsägelsefulla vilket har lett till en spretig praxis, där litteraturen inte alltid antar ett så kritiskt perspektiv som är nödvändigt. I detta arbete strävas efter att syna den utveckling som skett ur ett kritiskt perspektiv, samtidigt som det större sammanhanget såsom historiken också får spela sin roll.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med arbetet är att ur rättssäkerhetssynpunkt beskriva utvecklingen av det civilrättsliga institutet *condictio indebiti* och vad detta institut innebär för äganderätten och förutsebarheten; samt att utröna under vilka förutsättningar mottagaren får behålla betalningen i praxis. Med rättssäkerhetssynpunkt menas att arbetet och dess analys beaktar och utgår ifrån den juridiska

trygghet som ska tillförsäkras varje person, rätten till likhet inför lagen och en rättstillämpning som är förutsebar.¹

Frågeställningarna som uppsatsen ämnar besvara är följande:

1. Under vilka förutsättningar får mottagaren behålla betalningen i praxis?
2. Vilka alternativa institut blir ibland aktuella i praxis?
3. Har det påstådda inrättandekravet använts i praktiken?
4. Bör identiska bedömningsprinciper användas i konsument- och arbetstagarförhållanden som i kommersiella förhållanden, eller behöver institutet omformas till två olika principer för dessa förhållanden?

1.3 Avgränsningar

Condictio indebiti, trots dess snäva innebörd, erbjuder flertalet potentiella frågeställningar och perspektiv, vilket gör att en avgränsning är nödvändig. Det underlättar förståelsen hos läsaren av denna uppsats om ämnet är utkristalliserat genom eventuella nödvändiga avgränsningar. Dessa har gjorts främst vad gäller frågeställningar och perspektiv i arbetet. I uppsatsens rättsfallsstudie behandlas nyare praxis, främst från 2010-talet, eftersom den undersöker bland annat den senaste utvecklingen av ämnet; men ingen generell avgränsning tidsmässigt har gjorts förutom att inget material senare än 2019-05-14 har beaktats. Eftersom området och institutet inte har någon lagreglering så är tidigare praxis av betydande vikt, och särskilt med hänsyn till arbetets syfte, för att utröna hur utvecklingen av condictio indebiti sett ut. Det är svensk doktrin och praxis som har använts i arbetet, med undantag för den internationella rätten som beskrivs kortfattat i det historiska avsnittet i början av uppsatsen. Detta eftersom omfånget inte tillåter ett komparativt perspektiv. På grund av uppsatsens omfattning är det en del frågeställningar som ej tas upp, exempelvis hur moderna mobilapplikationer såsom Swish kan

---

¹ Se exempelvis Nationalencyklopedin, rättssäkerhet.
https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/r%C3%A4ttss%C3%A4kerhet?i_whole_article=true (hämtad 2019-05-09).

bidra till en ökad problematik som liknar *condictio indebiti*. Inte heller kommer bevisproblematik att utforskas, såsom på vem som bevisbördan ligger i fall om *condictio indebiti*. Ett annat potentiellt forskningsområde är en djupare komparativ analys av utvecklingen av institutet och dess nuvarande reglering i andra länder, men detta har utlämnats i detta arbete.

1.4 Forskningsläge

Det finns åtskillig litteratur om ämnet, men mycket handlar inte exklusivt om institutet utan behandlar det i förbifarten vid sidan av andra civilrättsliga institut såsom obehörig vinst, vilket har nämnts ovan i avsnitt 1.1. Litteratur som strikt hanterar *condictio indebiti* är något mer sällsynt. Det leder till, ur mitt perspektiv, en något problematisk behandling av institutet. När fall går emot varandra är det inte alltid detta uppmärksammas på grund av omfånget *condictio indebiti* ges i litteraturen. Ett mer fokuserat arbete kan ge utrymme för de kritiska perspektiv som ibland saknas. Det saknas generellt tillräckligt med litteratur som specifikt ser *condictio indebiti* i ett större sammanhang, vilket jag i denna uppsats har strävat efter att ha. Detta genom att, som nämnts i bakgrundsavsnittet ovan, väva in den historiska utvecklingen och spegla de nya fallen mot denna, samt att inte endast analysera fallen ett och ett, utan att sträva efter att även jämföra dem med varandra för att se hur praxis behandlat institutet.

1.5 Metod och disposition

Metoden som har använts i arbetet är en rättsdogmatisk metod för att uppfylla syftet och besvara frågeställningarna. Det innebär att uppsatsen har baserats på de olika rättskällor som finns att tillgå för att utröna hur rättsläget ser ut idag. Anledningen till att denna metod valts är på grund av att det ansågs mest passande utifrån hur institutet ser ut. Eftersom det saknas lagregler får information om *condictio indebitis* omfång hämtas från exempelvis praxis. Därmed blev den rättsdogmatiska metoden den mest naturliga för detta arbete, särskilt också eftersom uppsatsens syfte är att studera dess utveckling. Materialet som använts är främst högsta domstolens praxis och doktrin. Där

det har varit möjligt har litteratur använts istället för internetbaserade källor, men för att få bredd på källorna och att inkorporera uppdaterade debatter och åsikter inom doktrin har internetkällor använts till viss del.

Perspektivet som används i uppsatsen är ett rättssäkerhetsperspektiv, vilket som nämnts ovan i avsnitt 1.2 innebär att uppsatsen fokuserar på skyddsintresset som finns i varje individs juridiska säkerhet och därtill en rättvis tillämpning av lagen.

Vad gäller arbetets disposition så börjar uppsatsen med en bakgrund om felaktiga betalningar och *condictio indebiti* samt ett kortare historiskt avsnitt. Därefter följer ett avsnitt om de alternativa vägar som ibland blir aktuella, och som ofta tas upp i praxis som andrahands- och tredjehandsyrkanden. Detta efterföljs av ett avsnitt där institutet och dess grundläggande rekvisit förklaras mer ingående, följt av en djupare, mer extensiv rättsfallsanalys och beskrivning av aktuell praxis och dess potentiella konsekvenser. Arbetet avslutas med en sammanfattande diskussion analys av typen *de lege ferenda*. I den besvaras frågeställningarna i uppsatsen, och det presenteras olika lösningar på det instabila rättsläget som vi befinner oss i idag.

2 Bakgrund

2.1 Solutio indebiti – en felaktig betalning

Bakom konceptet *condictio indebiti* finns *solutio indebiti*, en felaktig betalning. Phillips Hult beskrev i sin vägledande artikel benämnd just *Condictio indebiti* från 1947 att fallet generellt ser ut såhär: ”En person fullgör en betalning till en annan, i tro att han är skyldig denne det erlagda beloppet, och betalningsmottagaren uppbär beloppet i samma övertygelse.”². Detta innefattar alltså inte de fall där den som erlagt betalningen är medveten om att det inte funnits någon skuld, som i fallet NJA 1918 s. 405 där betalaren erlagt mottagaren med provision trots vetskapen om att denne varit förbjuden att mottaga sådan provision. Betalaren kunde ej återkräva sina pengar.³ Vidare skrev Hult att frågan då uppkommer om betalaren kan kräva åter sina felbetalda pengar efter att det uppdragats att skuld inte förelegat eller att beloppet varit felaktigt.⁴ Enligt Adlercreutz kan förutsättningsläran tillämpas istället för *condictio indebiti* vissa fall, och det har den också gjorts. Principerna kring *condictio indebiti* i svensk rätt och praxis har i större omfattning utformats från justitierådet Alexandersons PM i NJA 1933 s. 25 där han beskriver den historiska utveckling som ligger till grund för institutet. Alexandersons utredning av *condictio indebiti* inom romersk, tysk, fransk och schweizisk rätt har varit vägledande för efterföljande praxis i Sverige.⁵ Enligt romersk rätt hade då betalaren, i fallet av en *solutio indebiti*, en *condictio*

---

² Hult, Phillips, *Condictio indebiti*, s. 230 – 270 ur *Festskrift till Vilhelm Lundstedt*, ur *Uppsala Universitets Årsskrift*, Akademiska Bokhandeln, Uppsala, 1947, s. 236 (härefter refereras som Hult (1947)).

³ Se härom Hult (1947), s. 236; NJA 1918 s. 405; Gentele, Gunnar, *Återbäring av betalning, erlagd av misstag*, i *Svensk juristtidning* 1942 s. 713 – 718, s. 713 (härefter refereras som Gentele).

⁴ Hult (1947), s. 236.

⁵ Adlercreutz, Axel, *Avtalsrätt I*, 12. uppl., Juristförlaget, Lund, 2002, s. 284f. (härefter refereras som Adlercreutz).

indebiti; det vill säga en möjlighet att få tillbaka pengarna om ”misstaget var ursäktligt”.⁶

2.2 Historik

2.2.1 Romersk rätt

Många av de kontinentala rättssystemens regler kring *condictio indebiti* grundar sig på idéer från den romerska rätten.⁷ Huvudregeln i denna var som ovan nämnts att återkravs rätt fanns om misstaget var ursäktligt. Rättsvillfarelse räknades inte generellt som ursäktlig enligt den romerska grundsatsen *error juris semper nocet*, det vill säga att ”var och en står följderna för sin egen rättsvillfarelse”.⁸

Återkravs rätten var inte beroende av om skulden över huvud taget existerade, eller om det var betalning av annans skuld som skett för att betalaren trott att det var dennes samt om betalning skett till annan än borgenären. Dessutom var det oväsentligt huruvida den som mottagit den felaktiga betalningen var i god eller ond tro, men den goda tron agerade ändock som en begränsning av återkravs rätten när det gällde obehörig vinst. Begränsningen betydde att endast det som fortfarande fanns kvar av betalningen omfattades av återbetalningsskyldighet, om mottagaren inte insett att denne var skyldig att återbetala.⁹ Alexanderson skrev att det till och med var ”likgiltigt om förlusten berodde på hans eget förvållande.”¹⁰ Problem kunde dock uppstå om det inte rörde sig om strikta penningprestationer. Om saken då var borttappad, förstörd eller slängd vid tidpunkten för mottagarens insikt, var denna inte skyldig att återbetala längre.¹¹ För de fall det gällde penningprestationer eller annan fungibel egendom, alltså egendom som är så lik att den är utbytbar, var rättsläget mer oklart. Generellt användes samma

---

⁶ Hult (1947), s. 236; Lennander, Gertrud, *Misstagsbetalning och kvittning i konkurs*, s. 427 – 447 ur *Festskrift tillägnad Torgny Håstad*, Iustus, Uppsala, 2010, s. 435 (härefter refereras som Lennander).

⁷ Hult (1947), s. 236.

⁸ Nils Alexandersons PM i NJA 1993 s. 25; Adlercreutz s. 286.

⁹ Hult (1947), s. 236; Alexandersons PM i NJA 1933 s. 25.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*

begränsningsregel, och hade beloppet använts till köp kunde föremålet återlämnas istället för pengarna. Samma gällde om pengarna lånats ut, då blev betalaren ny borgenär för det lånet. Bevisbördan hamnade på den som åberopade begränsningsregeln, men beviskravet sattes inte högt.¹²

Både fransk, tysk och schweizisk rätt bygger i mycket stor mån på just detta, men dessa kommer inte att beröras i arbetet. Istället kommer fokus att läggas på den svenska historiken och dess anknytning till romersk rätt, med utgångspunkt ibland annat NJA 1933 s. 25 som kom att bli vägledande för framtida praxis.¹³

2.2.2 Svensk rätt

2.2.2.1 Första omnämningen

I svensk rätt finns inte och har heller inte funnits några lagregler kring *condictio indebiti*. Enligt Hult var det första omnämmandet av *condictio indebiti* i svensk doktrin Johannes Loccenius verk *Synopsis juris privati* från 1648.¹⁴ Han nämnde institutet under ”quasi-kontrakt¹⁵”, något som mötte kritik från bland andra David Nehrman som menade att det snarare rörde sig om att den som dragit nytta av något ska återbetala den som förlorat på det. Nehrman anförde att betalningen helt enkelt ”saknade rättsgrund och borde därför återgå.”¹⁶ Detta hänvisade han till bland annat en numer borttagen bestämmelse som fanns i 1734 års lag, i Utsökningsbalken¹⁷ 4 kap 8 §. Denna stadgade: ”Missräkning är ingen betalning. Evar den finnes, bör den först rättas och betalning därefter ske.”^{18,19} Det var omtvistat huruvida detta gav

---

¹² Alexandersons PM i NJA 1933 s. 25.

¹³ Adlercreutz, s. 285; Alexandersons PM i NJA 1933 s. 25.

¹⁴ Hult citerar upplagan från 1673 som då fått titeln ”*Synopsis juris publici et privati*”, Riksarkivet, Johannes Loccenius. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/mobil/Artikel/9635> (hämtad 2019-02-04); se även Hult (1947), s. 237.

¹⁵ Quasi contract eller quasikontrakt är när domstolen skapar ett avtal trots att inget funnits, för att kunna återbetala felaktiga betalningar, Legal Information Institute, quasi contract. https://www.law.cornell.edu/wex/quasi_contract_%28or_quasi-contract%29 (hämtad 2019-02-04).

¹⁶ Hult (1947), s. 238.

¹⁷ SFS 1981:774 Utsökningsbalk (härefter refereras som UB).

¹⁸ Hult (1947), s. 236; Alexandersons PM i NJA 1933 s. 25.

¹⁹ Detta stadgande flyttades sedermera till promulgationsförordningen till Utsökningslagen (UP) 10 kap 5 §, se både Hult (1947), s. 236 och Alexandersons PM i NJA 1933 s. 25 samt

uttryck för en allmän princip eller ståndpunkt inom svensk rätt gällande *condictio indebiti*. Hult beskrev att både Julian Serlachius och Nehrman ansåg att detta utgjorde en allmän rättsprincip som innebar att mottagaren var skyldig att betala tillbaka vid en felaktig betalning.²⁰ Något senare framhöll dock bland andra Alexanderson och Holmbäck att så icke var fallet. De två författarna tillmätte stadgandet mycket liten relevans utan menade att det istället rör sig om en typ av ordspråk (original: en parömi) sammankopplat med den romerska rättens specialstadgande ”*error calculi*” och inte *condictio indebiti*.²¹ Denna missuppfattning menar Holmbäck beror på omnämnandet av ordstävets i 1714 års förslag till UB som i sin tur härstammade från Grubbs *Penu proverbiale* som återgav en del lärdomar från bland annat latin och det tyska språket.²²

2.2.2.2 Fortsatt utveckling i svensk rätt

Det var, enligt Hult, Fredrik G.G. Schrevelius som 1847 var den första inom svensk doktrin att frånga den allmänt rådande uppfattningen och ställa sig frågan om det verkligen var rimligt att det skulle gälla en ovillkorlig rätt till återkrav i fall som rörde *solutio indebiti*. Det finns åtskilliga fall som visar på en sträng återkravs rätt som huvudregel; även om mottagaren befunnit sig i god tro blir denne återbetalningsskyldig.²³ Schrevelius, som förespråkade en mycket inskränkt och begränsad rätt till återbetalning skrev att det kunde föreligga återkravs rätt exempelvis när mottagaren befann sig i ond tro, om mottagaren framkallat villfarelsen som betalaren befann sig i, eller när befattningshavare fått för mycket betalt för sitt arbete.²⁴ Detta var influerat av den gamla danska statsministern tillika juristen Anders Sandøe Ørsted som skrivit om sina tankar kring *condictio indebiti* redan 1828.²⁵

Holmbäck, Åke, *Missräkning är ingen betalning*, i Svensk juristtidning 1937 s. 529 – 531, s. 529 (härefter refereras som Holmbäck).

²⁰ Hult (1947), s. 236ff.

²¹ *Error calculi* är ett romerskrättsligt institut som behandlar fel i uppställd räkning, se härom Alexanderson i NJA 1933 s. 25; Holmbäck s. 529ff.

²² Se härom 1714 års förslag till UB första delen 5 kap. 6 §, *apud* Holmbäck s. 530f.

²³ Se exempelvis NJA 1919 s. 17; NJA 1942 s. 101; NJA 1908 s. 297.

²⁴ Schrevelius, *Lärobok i Sveriges allmänna nu gällande civilrätt*, D. 2 2 uppl. Lund 1857 (1:a uppl. Utg. 1847), *apud* Hult (1947), s. 239f.

²⁵ Hult (1947), s. 240.

Det dröjde sedan till sent 1800-tal innan solutio indebiti behandlades djupgående igen, denna gång av Wrede som antog en mer romerskrättsligt inspirerad ståndpunkt, med en mycket mindre begränsad återkravs rätt.²⁶ Wrede ansåg att det skulle undersökas om allmänna rättsprinciper som var vedertagna i Sverige kunde stötta den romerskrättsliga uppfattningen av *condictio indebiti*:²⁷

Med afseende å förevarande fråga torde man säkrast komma till kännedom om lagstiftarens åsigt genom att undersöka huru vida någon allmän grundsats, hvaraf *condictio indebiti* vore en tillämpning, funnit uttryck i våra lagar, ty är detta händelsen, kunna vi deraf sluta att den rättighet som det romerska *condictio indebiti* innebar, äfven öfverens stämmer med vår rätt. [...] Utan tvifvel göra vi bäst i att påminna oss huru romerska rätten uppfattade saken. *Såsom vi nyss sett hänförde denna condictio indebiti till den allmänna regeln att oberättigadt förvärf på en annans bekostnad måste till den lidande återställas*, och från denna regel såsom grund sågo vi härledas en mängd enskilda rättssatser, hvilka fingo uttryck i de af oss till *condictio sine causa* sammanförda *conditiones*. Huru förhåller sig nu vår lag med afseende å denna grundsats? Vi våga trygt säga att den på upprepade ställen och på det tydligaste sätt finnes i densamma uttalad.²⁸

Wrede räknar sedermera upp olika lagrum, däribland den tidigare nämnda 4 kap 8 § UB, som stöd för sin åsikt att regeln som ovan kursiverats återfinns i svensk rätt och uttrycker sedan att den svenska rätten ”obetingat ansluter sig till den princip, som ligger till grund för det romerska *condictio indebiti*”²⁹, samt att återkravs rätten inte strider mot svensk rätt; detta efter att ha avfärdat avvikelser från principen som obetydliga.³⁰ Lagrummet som avfärdades var det numer upphävda 9 kap 6 § handelsbalken³¹ om att den som utlovat ockerränta inte hade rätt att kräva tillbaka det denne betalat utöver en korrekta räntan, vilket talade emot den romerska principen som Wrede propagerade för.³² Han kritiserade vidare Schrevelius åsikter och menade att den romerska rättens principer borde undersökas för att rensas på det som var strikt romerskt, men behålla det som var rimligt att tillämpa i svensk rätt.³³

---

²⁶ Hult (1947), s. 240ff.; Wrede, Rabbe Axel, *Om condictio indebiti och den inhemska lagstiftningens ståndpunkt i samma ämne*, Tidskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland 1878 – 79, s. 342 – 371, s. 342ff. (härefter refereras som Wrede).

²⁷ Ibid, s. 365.

²⁸ Ibid, s. 364f., författaren av detta arbetes egen kursivering.

²⁹ Ibid, s. 365.

³⁰ Ibid, s. 365f; Hult (1947), s. 240.

³¹ SFS 1736:0123 2 Handelsbalk, härefter refereras HB.

³² Hult (1947), s. 240.

³³ Wrede, s. 367; Hult (1947), s. 241.

Efter Wredes tankar kan nämnas Serlachius, som anknöt *condictio indebiti* till viljeprincipen; han menade att en betalning var en ”riktad viljeförklaring” och att detta inte var giltigt om det inte var ett uttryck för betalarens sanna vilja. Därefter skulle betalningen återgå, oavsett om mottagaren hade kvar av pengarna eller ej.³⁴

2.2.2.3 *Condictio indebiti* enligt förutsättningsläran

Alexanderson skrev i sitt *Bidrag till läran om penninganvisning enligt svensk rätt I* från 1904 om *condictio indebiti* och överföringen eller betalningen som subjektiv förutsättning. Här menade han, såsom Hult uttrycker det, att ”för fall av *condictio indebiti* blir konsekvensen härav, att den förmögenhetsövergång, som betalningen inneburit, med hänsyn till att förutsättningen för densamma brustit bör utjämnas genom rättsverkningar i motsatt riktning: betalaren får en rätt till återkrav gent emot betalningsmottagaren.”³⁵ Hult ställer sig kritisk till den ovillkorliga rätten till att kunna återkräva betalningen, vilket han menar hindrar en utformning av lagen som är rationell och beaktar olika förhållanden som kan ligga för handen i olika fall av *solutio indebiti*, men menar samtidigt att åtminstone Alexanderson, till skillnad från Serlachius, begränsar återkravsrätten till det som faktiskt finns kvar av den felaktiga betalningen och inte hela originalsumman.³⁶ Den danske juristen Lassen förespråkade även han denna subjektiva förutsättningslära. Han menade bland annat att återkravs rätt skulle föreligga om mottagaren insåg att betalningen skett för att betalaren antog att skuld förelåg, och förutsättningen inte stämde; att det inte fanns någon skuld. Undantag skulle göras om den som betalat har ”framkallat ett befogat antagande hos mottagaren att allt var i sin ordning ifråga om skuldens verkliga existens.”³⁷ Kritiken som riktades mot detta, däribland från Hult och Ussing, menade att det inte går att utröna en allmängiltig regel i sådana fall, och att

---

³⁴ Ibid, s. 242.

³⁵ Ibid, s. 243, citatet från Alexanderson, Nils Erik, *Bidrag till läran om penninganvisning enligt svensk rätt I*, Uppsala, 1904, s. 32.

³⁶ Hult, Phillips, *Condictio indebiti*, s. 42 – 89 ur *Juridisk debatt: Valda rättsvetenskapliga uppsatser av Phillips Hult*, Almqvist & Wiksell, Uppsala, 1952, s. 57 (härefter refereras som Hult (1952)).

³⁷ Alexandersons PM I NJA 1933 s. 25; Hult (1952), s. 60f.

tanken om att parternas faktiska eller hypotetiska vilja inte kan utgöra den enda faktorn som ska tillmätas betydelse; Ussing menade att en förutsättning inte ensamt kan bestämma hur fallet ska bedömas, utan att en objektiv bedömning måste göras.³⁸

En annan som valde förutsättningsläran som utgångspunkt för *condictio indebiti* är Karlgren, som också han förespråkade begränsningar av rätten till återkrav, särskilt om den som betalat agerat passivt och om betalningsmottagaren gör obehörig vinst:

I detta sammanhang må ock framhållas det ändamålsenliga i att under vissa betingelser försvaga ogiltighetens verkan genom att återbetalningskravet till sitt omfång begränsas till att avse blott den obehöriga vinsten; man får då [...] en motsvarighet till den icke ovanliga företeelsen, att en kontrahent visserligen får finna sig i att ett avtal går åter som ogiltigt men i stället, om han är godtroende, soulageras med ersättning för det negativa kontraktsintresset.³⁹

Både Karlgren och Alexanderson övergav sedermera denna subjektiva förutsättningslära för den objektiva såsom den presenterades av Ussing. Hult menade att återkravs rätt som generell huvudregel på grund av principen om obehörig vinst övergavs tidigt, och istället var det förutsättningsläran som motiverade en rätt till återkrav. Att se *condictio indebiti* i bakgrund av den objektiva förutsättningsläran medgav behovet av flertalet undantag i återkravs rätten.⁴⁰ Hult sammanfattar problematiken på detta sätt:

Eftersom det i och för sig synes meningslöst och med hänsyn till betalaren t.o.m. stötande att upprätthålla en betalning, som sker av misstag, har betalarens förutsättning om att en skuld, motsvarande betalning, existerade, a priori krav på beaktande. Men med hänsyn till de menliga konsekvenser för den allmänna säkerheten en återkravs rätt kan föranleda, om den utövas, när betalningsmottagaren i god tro inrättat sig med hänsyn till den betalning han mottagit, måste vidsträckta undantag från återkravs rätten göras.⁴¹

Alexandersons nya uppfattning tar sig uttryck i hans promemoria från 1933.⁴²

---

³⁸ Alexandersons PM i NJA 1933 s. 25; Hult (1952) s. 60f.

³⁹ Karlgren, Hjalmar, *Kvittning och condictio indebiti*, i Svensk juristtidning 1940 s. 331 – 341, s. 340; se även Hult 1952, s. 59.

⁴⁰ Hult (1952), s. 59f.

⁴¹ Ibid, s. 67.

⁴² Ibid, s. 67ff.

2.2.2.4 Alexandersons promemoria

Som ovan nämnts har den av Alexanderson skrivna promemoria i NJA 1933 s. 25 varit vägledande för svensk praxis.⁴³ Den återger en kort historik kring *condictio indebiti* och var Alexanderson ansåg att svensk praxis befann sig, eller borde ha befunnit sig.

I det aktuella fallet hade en person, X, blivit påkörd av en bil som var försäkrad hos ett försäkringsbolag. Av föraren, Y, genom försäkringsbolaget fick X utbetald livränta, trots att X även fick livränta utbetalat av riks försäkringsanstalten. Dessa belopp hade Y rätt att dra av, men denne var omedveten om de betalningar som riks försäkringsanstalten utfört. Efter att Y fått betala in samma belopp igen, denna gång till riks försäkringsanstalten stämde Y person X för att återkräva beloppet denne mottagit. Domstolen fann att X inte behövde betala tillbaka pengarna eftersom han befann sig i god tro och hade inrättat sig, alltså använt upp pengarna. Eftersom återkravs rätten i Sverige generellt gäller den obehöriga vinsten, det vill säga pengarna personen har kvar av betalningen när denne hamnar i ond tro behövde X inte återbetala det belopp han först mottagit på grund av att denne hade förbrukat medlen.⁴⁴ Hult menar att mottagarens förbrukande är ett viktigt säkerhetsintresse: ”att den som mottager en betalning, skall kunna inrätta sig med hänsyn till denna i förlitande på att han icke i framtiden skall kunna tvingas till en återbetalning som han icke haft skäl att räkna med”.^{45,46} Ingvarsson menar att detta uttalande är själva hjärtat, mittpunkten i dagens uppfattning av inrättandekravet.⁴⁷

Alexanderson skriver i klartext i sin PM att hans åsikt är starkt inspirerad av Ussings, det vill säga att det är den objektiva förutsättningsläran

---

⁴³ Adlercreutz s. 285.

⁴⁴ NJA 1933 s. 25; se även Gentele, s. 715.

⁴⁵ Hult (1952), s. 76.

⁴⁶ Hult menar vidare att detta säkerhetsintresse bör få ännu tyngre betydelse i de fall där mottagaren går med förlust vid återbetalning. Att Hult lägger stor vikt vid inrättandet bekräftas även av Gorton, Lars, *Condictio indebiti i nyare svensk rättspraxis*, i Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland 4–5/2005 s. 452 – 470, s. 458 (härefter refereras som Gorton). Se även Ingvarsson, Torbjörn, *Condictio Indebiti, Fordringsrättsliga studier 01*, Torbjörn Ingvarsson, Taberg, 2016, s. 46. (härefter refereras som Ingvarsson).

⁴⁷ Ingvarsson, s. 46.

som är bäst att använda i fall om *condictio indebiti*.⁴⁸ Även om det finns likheter mellan dansk och svensk uppfattning i fall om *condictio indebiti* så är en stor skillnad gentemot Ussing att återkrav i Danmark *inte* begränsas till den obehöriga vinsten, något som HD i fallet för handen accepterar som rättsgrundsats.⁴⁹

Alexanderson talade om betalningens karaktär, om dess ”rättsliga funktion att vara en slutgiltig uppgörelse”⁵⁰, och att den som mottar en betalning förlitar sig på att den är just slutgiltig. De motstående intressena är svåra att balansera eftersom begränsningen av återkravsrätten är ”effektiv, ibland t o. m. alltför effektiv”, men att den ibland riskerar att undergräva den som utfört den felaktiga betalningens intresse att återfå pengarna.⁵¹ Han menade vidare att det är svårt att bestämma att bedömning ska göras in casu, och att behovet av att mer generella regler finns, utan att de blir för bestämmande och rigida. Alexanderson menade att fallen bör bedömas utifrån en rimlighetsprincip och vad som rimligen bör avgöras kring misstagsbetalningen.⁵²

2.3 Sammanfattning

Utvecklingen av *condictio indebiti* har haft varierad inriktning genom åren. Den begynnande tanken i romersk rätt om att återkravs rätt förelåg om misstaget var ursäktligt utvecklades till en ovillkorlig rätt till återkrav, oavsett vem som hade orsakat misstaget samt oberoende av god eller ond tro. Efter detta mjukades det upp, och erkändes att det fanns behov av undantag till återkravs rätten. Tidigt ansåg Alexandersson att det fanns en ovillkorlig rätt till återkrav, av det som fanns kvar av betalningen – den obehöriga vinsten. Något efter det, i dennes PM fokuseras dock mest på en rimlighetsbedömning som ska väga de olika intressena mot varandra, vilket blir utgångspunkten

---

⁴⁸ Alexanderssons PM i NJA 1933 s. 25.

⁴⁹ Af Klintberg, Lennart *Condictio indebiti*, i Svensk juristtidning 1943 s. 510 – 511, s. 510f.; se även uppsatsens fotnot 43 (härefter refereras som Af Klintberg).

⁵⁰ Alexanderssons PM i NJA 1933 s. 25.

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid; Gorton, s. 458.

framöver. Undantag finns, men huvudregeln är återkrav och den kan falla beroende på hur bedömningen görs av de motstående intressena.

3 Andra vägar att gå?

Något kort bör ändå sägas om de andra vägar som kan tänkas bli tillämpliga i fall där *condictio indebiti* används. Detta avsnitt fokuserar på huvuddragen i de alternativa civilrättsliga institut som finns, och hur de förhåller sig till *condictio indebiti*. De har ofta använts som andrahands- och tredjehandsyrkanden i praxis.⁵³ Till yttermera visso har instituten vissa liknande drag med *condictio indebiti* och kan bli tillämpliga för att fånga upp fall som inte är konkreta misstagsbetalningar. De är vidare något mer konventionella och därmed mer ofta förekommande i praxis. De är dessutom inte snäva på samma sätt som *condictio indebiti*, utan de kan omfatta fler situationer. De alternativa vägar som tas upp skiljer sig från *condictio indebiti* på det sätt att de riktar in sig på andra rättshandlingar än endast betalningar, även om de är till viss del är liknande varandra.⁵⁴ I fall där det inte är helt solklart att *condictio indebiti* kan eller bör tillämpas, kan då dessa alternativ tas upp för att påkalla ogiltighet av en rättshandling, ofta i kombination med principerna om obehörig vinst, behandlas sist i kapitlet.⁵⁵

3.1 Förklaringsmisstag

När det gäller denna typ av misstagsbetalningar menar åtminstone Lennander att det finns både en avtalsrättslig och en obligationsrättslig (genom *condictio indebiti*) väg att gå, även om de till mångt och mycket är sammanlänkade.⁵⁶ Längs den avtalsrättsliga stigen finns bland andra ogiltighetsgrunderna såsom förklaringsmisstag i 32 § avtalslagen⁵⁷ och *re integra*-regeln i 39 § AvtL samt förutsättningsläran. För att dessa regler ska kunna tillämpas måste enligt Lennander betalningen ses som en viljeförklaring, liknande resonemanget

---

⁵³ Se exempelvis NJA 2016 s. 1074; NJA 2015 s. 1072; NJA 1999 s. 575 med flera.

⁵⁴ Adlercreutz, s. 284f.

⁵⁵ Se till exempel NJA 2011 s. 739; NJA 2015 s. 1072.

⁵⁶ Lennander, s. 430.

⁵⁷ SFS 1915:218 Avtalslagen (härefter refereras som AvtL).

som Serlachius förde (det ska dock nämnas att Serlachius ansåg att betalning alltid skulle återgå oavsett om det fanns kvar av beloppet eller ej).⁵⁸

För att betalningen ska kunna ogiltigförklaras enligt 32 § AvtL krävs då att denna viljeförklaring på grund av misstag fått annan betydelse eller annat innehåll. Då är den inte gällande mot mottagaren, om denne insåg eller bort insett misstaget.⁵⁹ Bestämmelsen kan användas e contrario och innebär då att upphovsmannen är bunden vid misstaget om mottagaren befinner sig i god tro.⁶⁰ Godtrosbedömningen kompletteras av bestämmelsen i 39 § AvtL, den så kallade re integra-regeln som stipulerar vid vilken tidpunkt som bedömningen ska göras. Huvudregeln är att tidpunkten av vikt är ”då rättshandlingen blev honom kunnig⁶¹”, men kan på grund av särskilda omständigheter flyttas till efter medvetenhet om rättshandlingen men innan den påverkat handlingar mottagaren företar.⁶² För förklaringsmisstag ska det finnas en diskrepans i rättshandlingens innehåll och vad avsändaren egentligen menade.⁶³ Rättsföljden blir härmed att den som avgett löftet inte är bunden vid innehållet, om misstaget ligger hos löftesgivaren, löftet fick ett annat innehåll än det som var tänkt; och motparten befann sig i ond tro.⁶⁴

Denna paragraf är en lagfästelse av tillitsprincipen, och används ju när misstag skett i viljeförklaringen, medan tillitsprincipen även är tillämplig när viljeförklaring skett utan att personen har velat exempelvis ingå ett avtal.⁶⁵

3.2 Motivvillfarelse

När motivvillfarelse eller felaktiga förutsättningar föreligger kan enligt Lennander en del kan hanteras med 33 § AvtL och andra med

---

⁵⁸ Lennander, s. 433. Reglerna kan även tillämpas analogt, se Ibid, s. 433.

⁵⁹ 32 § AvtL; Lennander s. 433.

⁶⁰ SOU 1915:1, Förslag till lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, 1914, s. 140, (hämtad 2019-02-12); se även Lennander, s. 433.

⁶¹ 39 § AvtL.

⁶² 39 § AvtL; Lennander s. 433; NJA 1999 s. 575.

⁶³ Lennander, s. 433.

⁶⁴ Lehrberg, Bert, *Förutsättningsläran: Allmänna betingelser för möjligheten att frånträda rättshandlingar på grund av okända eller oförutsedda omständigheter*, Iustus, Uppsala, 1989, s. 110 (härefter refereras som Lehrberg (1989)); Adlercreutz s. 263.

⁶⁵ Lehrberg (2004), s. 69f, se mer om tillitsprincipen i uppsatsens avsnitt 4.2.1.1.

förutsättningsläran.⁶⁶ Skillnaden mellan förklaringsmisstag och motivvillfarelse är inte helt glasklar, men förklaringsmisstag tillämpas på fall där viljeförklaringen inte är densamma som den faktiska viljan, emedan motivvillfarelse föreligger om viljeförklaringen *är* den faktiska viljan, men en villfarelse har påverkat denna vilja.⁶⁷ Viljan har alltså ”påverkats av misstag i fråga om omständigheter som utgjort motivet för hans rättshandling”.⁶⁸ Det mest ”extrema” fallet är svek, 30 § AvtL, där villfarelsen eller rättshandlingen blivit svikligt framkallad. Även 33 § AvtL (tro och heder) och 36 § AvtL kan bli tillämpliga om svekrekvisten brister men motparten på ett ohederligt sätt utnyttjat villfarelsen om vissa omständigheter, eller om innehållet i avtalet är oskäligt.⁶⁹

3.3 Förutsättningsläran

Förutsättningsläran är inte endast tillämplig vid avtalets tillkomst och vad som skett då, utan även på senare omständigheter som uppkommer efter avtalets ingående, det vill säga ändrade förhållanden. Den ger alltså en bredare möjlighet för parterna att komma ur avtal eller andra rättshandlingar på grund av misstag än vad de vanliga ogiltighetsreglerna gör. En förutsättning är enkelt sett ett antagande angående vissa förhållanden som är relevanta för rättshandlingen, och att antagandet kan vara både medvetet och omedvetet.⁷⁰ Traditionellt sett har det uppställts tre rekvisit för förutsättningslärans tillämpande: väsentlighet, synbarhet och ett riskfördelningsrekvisit.⁷¹

Väsentlighetsrekvisitet

Förutsättningen ska ha varit väsentlig, med vilket menas att den ska ha påverkat parten vad gäller att företa rättshandlingen. Hade parten varit medveten om att förutsättningen var oriktig hade denne exempelvis inte ingått avtalet.⁷²

---

⁶⁶ Lennander, s. 434.

⁶⁷ Lehberg (1989), s. 110.

⁶⁸ Adlercreutz, s. 262.

⁶⁹ Ibid, s. 275f.

⁷⁰ Ibid, s. 280; Lehrberg (2004), s. 167f.

⁷¹ Lehrberg (2004) s. 170, Adlercreutz s. 281.

⁷² Adlercreutz, s. 281.

Synbarhetsrekvisitet

Synbarhetsrekvisitet uppställer ett krav på att förutsättningens existens och väsentlighet ska varit synbara för motparten i avtalsrelationen. Det finns dock inget krav på att motparten ska ha insett eller bort insett att förutsättningen var oriktig.⁷³

Riskrekvisitet

Det tredje och sista rekvisitet är en slutlig relevansbedömning där det avgörs om det är rimligt att risken läggs över på motparten. Generellt får en rättshandlande person stå risken för sina egna misstag, men i vissa fall kan risken förflyttas till motparten. Det finns olika metoder för att utföra denna bedömning, såsom subjektiva och objektiva läror. Det subjektiva alternativet fokuserar på avtalsparternas inställning när avtalet ingicks och ett hypotetiskt test som visar hur de hade agerat om förutsättningens potentiella felaktighet tagits upp. Den objektiva lösningen fokuserar istället på en ”objektivt lämplig riskfördelning”.⁷⁴

3.4 Obehörig vinst

Även principerna om obehörig vinst kan dateras tillbaka till den romerska rätten, liksom *condictio indebiti*. Obehörig vinst är det institut som är närmast besläktat med felaktiga betalningar. Det rör sig om att jämna ut en felaktig förmögenhetsförskjutning utan rättsgrund, där en person X gjort en vinst på en annan persons bekostnad. Person X har därmed gjort en obehörig vinst. Denna förmögenhetsförskjutning ska då återgå, men inte av hela beloppet utan bara den överskjutande del som är vinsten.⁷⁵ Det är ett diffust och oklart begrepp som ensamt inte är grund nog för anspråk, men som ibland används för att exempelvis motivera återkrav i fall om *condictio indebiti*.⁷⁶

---

⁷³ Adlercreutz, s. 281; Lehrberg (2004) s. 170.

⁷⁴ Adlercreutz, s. 282; Lehrberg (2004) s. 170f.

⁷⁵ Tiberg, Hugo, *Fordringsrätt*, 7. uppl., Juristförlaget, Stockholm, 1996, s. 23 (härefter refereras som Tiberg); Karlgren Hjalmar, *Obehörig vinst och värdeersättning*, Stockholm, 1982, s. 12f. (härefter refereras som Karlgren (1982)).

⁷⁶ Tiberg, s. 23.

3.4.1 Obehörig vinst och *condictio indebiti*

I ett av de nyare fallen om *condictio indebiti* ställde sig tingsrätten frågan om det inte finns ett behov av en kompletterande regel i form av obehörig vinst i just fall om felaktiga betalningar.⁷⁷ Även i tidigare fall har obehörig vinst tagits upp i samband med återkravs-resonemang:

Ett av de huvudargument som har brukat åberopas för den principiella återkravsrätten vid traditionella *condictio indebiti*-situationer är att det, om betalningsmottagaren får behålla vad han har uppburit, uppkommer en förmögenhetsförskjutning till hans förmån utan rättsgrund: han gör en obehörig vinst.⁷⁸

Att få behålla en felaktig betalning kan också jämföras med fall där en faktisk skuld föreligger men ett felaktigt belopp har utbetalats till mottagaren. Då skulle således återkravet kunna gälla det överskjutande belopp, alltså det som felaktigt betalas utöver den faktiska fordran. Det finns ingen generell regel om att den som gjort en obehörig vinst ska ersätta denna, vilket gör att det som tidigare nämnts är svårt att basera ett återkrav på endast dessa principer. Utspritt i lagen finns några exempel på ersättningsskyldighet, såsom i 27 § 3 st. AvtL som i sin tur hänvisar till Handelsbalken 18 kap 3 § 2 p, mellanmansförhållanden. Denna paragraf tar sikte på fall där mellanmannen agerat utanför sin behörighet: då måste huvudmannen ersätta tredje man om denne har haft nytta av varan eller avtalet för att inte göra en obehörig vinst och inte heller godkänna mellanmannens obehöriga avtal. Mellqvist påpekar också att detta måste skiljas från fall där huvudmannen ratifierat avtalet på grund av att denne använt varan.⁷⁹

Som ovan nämndes är min åsikt att obehörig vinst troligen det som ligger närmast *condictio indebiti*; det handlar ju till syvende och sist om äganderätt och att en person obehörigen fått en annan persons egendom (ofta pengar).

---

⁷⁷ NJA 2015 s. 1072, p. 2 i TR:s skäl.

⁷⁸ NJA 1999 s. 575, se även härom Hellner Jan, *Om obehörig vinst särskilt utanför kontraktsförhållanden*, Almqvist & Wiksell, Uppsala, 1950, s. 140 (härefter refereras som Hellner (1950)).

⁷⁹ Mellqvist, Mikael & Persson, Ingemar, *Fordran och skuld*, 9. uppl., Iustus, Uppsala, 2011, s. 41f (härefter refereras som Mellqvist).

4 **Condictio indebiti**

4.1 **Huvudregel**

Jag vill börja detta avsnitt med att citera Lennart af Klintberg:

”Vad som alldeles särskilt faller i ögonen är dock svårigheten att på detta område uppställa klara och otvetydiga riktlinjer för ett bedömande.”⁸⁰

Har en felaktig betalning skett träder reglerna om *condictio indebiti* in. Huvudregeln stadgar att den som utfört en felaktig betalning har en återkravs rätt på beloppet. *Condictio indebiti* är som tidigare nämnts begreppet som används för återkravs rätten. Gränserna för institutet finns inte i någon eller några lagbestämmelser utan växer fram och utformas i praxis.⁸¹ Det rör sig om en motstridighet mellan å ena sidan betalarens äganderätt till pengarna och å andra sidan tilliten till att rättsförhållandena ska bestå hos mottagaren.

4.1.1 **Typsituationen**

Typsituationen har redan behandlats i tidigare avsnitt, men kan kort beskrivas såsom Lennander sammanfattar den: ”betalningen skall alltså ha skett utan rättsgrund, betalaren skall ha handlat under villfarelse och återkravet skall grundas på detta misstag.”⁸² Den allmänna regeln är att betalaren då har återkravs rätt, men det finns en del motstående intressen som ska avvägas, och därför kan ge undantag i återkravs rätten. Detta har lett till olika undantagsfall; däribland att återkravs rätten kan begränsas om förutsättningen att mottagaren befinner sig i god tro är uppfylld, och därefter i fortsatt god tro inrättat sig efter betalningen. Inrättande kan exempelvis ske genom att mottagaren har förbrukat beloppet. Att betalaren håller sig passiv och inte framställer återkravet direkt ska också vägas in; eftersom en passiv betalare gör att mottagaren av det felaktiga beloppet får starkare anledning att tro att det var

---

⁸⁰ Af Klintberg, s. 511.

⁸¹ Lennander, s. 435f; Ingvarsson s. 7.

⁸² Lennander, s. 436; se även uppsatsens avsnitt 2.1.

en slutgiltig betalning.⁸³ Vilket av de motstående intressena som väger tyngst menar Lennander beror på en bedömning som görs in casu, där utslagsgivande faktorer kan vara om någon av parterna agerat culpöst, eller ett avgörande av vem av dem som har bäst möjlighet att bedöma situationen.⁸⁴

Dessa argument syns i bland andra NJA 1999 s. 575, NJA 2001 s. 353 och NJA 2005 s. 142, som står i kontrast till ursprungsidén inom *condictio indebiti*, nämligen att den som utfört den felaktiga betalningen i princip får skylla sig själv och stå risken, samt att betalningen i sig är ett presumeras vara ett uttryck för betalarens vilja.⁸⁵ Utvecklingen tog sin början i exempelvis NJA 1933 s. 25 där det resoneras kring vem av betalare och mottagare som bäst kunnat bedöma huruvida en fordran förelåg och hur stor skulden var.⁸⁶

Om den som bäst kunnat överblicka förhållandena är betalaren, och den som mottagit pengarna visar på en fordran eller överenskommelse som gör denne berättigad till dem, trots att beloppet är tvistigt bör enligt Ingvarsson betalaren inte ha rätt till återkrav. Annars, menar han, att återkrav generellt bör godkännas om det inte gått allt för lång tid sedan betalningen, vilket avsnitt 4.2.3 nedan handlar om.⁸⁷

4.2 Undantag från huvudregeln

4.2.1 God tro

Det kända undantaget från huvudregeln är att mottagaren kan få behålla den felaktiga betalningen om denne varit i god tro, och därefter i fortsatt god tro inrättat sig. Detta innebär att mottagaren inte insett eller varit medveten om att betalningen var felaktig utan tror att den varit riktig.⁸⁸ Enligt Ingvarsson görs en godtrosbedömning för *condictio indebiti* i tre steg:

1. Vad ska personen varit i god tro om?

---

⁸³ Lennander, s. 436; Ingvarsson s. 7.

⁸⁴ Lennander, s. 436; se även Ingvarsson s. 33.

⁸⁵ NJA 1999 s. 575; NJA 2001 s. 353 och NJA 2005 s. 142; Ingvarsson s. 32f.

⁸⁶ Ingvarsson s. 32f; NJA 1933 s. 25.

⁸⁷ Ingvarsson s. 33.

⁸⁸ Adlercreutz, s. 38.

2. Vem är det som ska ha befunnit sig i god tro?
3. Vid vilken tidpunkt?⁸⁹

Svaret på första frågan kan te sig självklart, eftersom det oftast är personens tro om att denne har rätt till betalningen som det handlar om. Det kan även vara så att mottagaren har skickat en faktura trots att skulden inte förelåg, men denne hade befogad tro kring att den gjorde det. Huvudregeln är det betalningsmottagaren som ska befinna sig i god tro, och inte exempelvis en förmedlare av betalningen såsom en bank som utför överföringen. Vad gäller till exempel konkursbon så övertar konkursboet den goda eller onda tron samt den eventuella återbetalningsskyldigheten.⁹⁰ Vilken tidpunkt som ska utgöra bedömningspunkt för god tro är generellt när mottagaren har blivit medveten om att beloppet mottagits.⁹¹ Problematiken kan ligga i att det är först när återkrav framställs som en mottagare inser att denne trots att rätten till pengarna tillhört en själv, och att godtrosbedömningen då handlar om psykiska processer som inte är synliga för utomstående.⁹²

4.2.1.1 Tillitsprincipen

Under avsnittet om god tro kan också nämnas något kort om tillitsprincipen. Tillitsprincipens funktion är att se till att det finns trygghet i omsättningen som i sin tur ser till att ekonomin i samhället utvecklas och frodas.⁹³ Detta innebär att det ska finnas tillit till att avtal skyddas, och att parter som ingår avtal med varandra kan lita på att det dels gäller och att det som står i avtalet också sker, att det fullbordas.⁹⁴ Intresset av att motparten i ett avtal kan lita på det och vill fullborda det väger ofta tungt och motparten anses skyddsvärd eftersom denna i god tro har tillit till avtalet och lider skada om det inte fullbordas.⁹⁵ Ett annat syfte för tillitsprincipen var att ersätta användningen

---

⁸⁹ Ingvarsson, s. 39.

⁹⁰ Problem kan här uppstå om mottagaren är en juridisk person, vem i företaget är det som ska befinna sig i god tro? Denna typ av problematik är mycket intressant, men kommer inte att vidare utvecklas på grund av uppsatsens omfång.

⁹¹ Ingvarsson, s. 39ff.

⁹² Ibid, s. 79.

⁹³ Adlercreutz, s. 21; Lehrberg, Bert, *Avtalsrättens grundelement*, 1. uppl., Institutet för bank- och affärsjuridik (IBA), Uppsala, 2004, s. 47 (härefter refereras som Lehrberg (2004)).

⁹⁴ Lehrberg (2004) s. 47f.

⁹⁵ Ibid, s. 48f.

av viljeprincipen⁹⁶ när misstag begåtts och därmed skydda motparten som haft tillit till rättshandlingens gällande om denne befunnit sig i god tro.⁹⁷

Generellt kan sägas att tillitsprincipen utgör ett skydd för medkontrahenten eller motparten i ett avtalsförhållande, gentemot dennes tillit till avtalets aktualitet – förutsatt att denne är i god tro – medan viljeprincipen å sin sida skyddar den rättshandlandes intressen att inte bli bunden vid oönskade avtal eller innehåll som inte motsvarar avsikten. Tillitsprincipen får sitt uttryck i svensk rätt bland annat genom 32 § 1 st AvtL, som berör förklaringsmisstag som berördes i uppsatsens avsnitt 3.1.⁹⁸

4.2.2 Inrättande

Kravet på ett fortsatt inrättande i god tro är det som ger uttryck för den avtalsrättsliga tillitsprincipen. Detta innebär att mottagaren av den felaktiga betalningens innehar befogad tillit till att förhållandena ska bestå och att denne därmed får behålla pengarna. Mottagaren kan exempelvis inrätta sig genom att förbruka pengarna.⁹⁹ Därmed kan det argumenteras att personen får behålla beloppet eftersom det inte anses rimligt att behöva återbetala något i efterhand som personen hade tillit till att denne skulle få behålla och som redan använts. Det kan ju för en privatperson vara svårt att betala tillbaka en skuld den inte förväntat sig att få. Därmed har vissa argumenterat för att beloppet som ska återbetalas endast är ”vinsten”, det som finns kvar av pengarna.¹⁰⁰ Detta har tydliga anknytningar till principerna om obehörig vinst som upptogs ovan samt till grundtankarna i den romerska rätten.¹⁰¹ En sådan

---

⁹⁶ Viljeprincipen är motvikten och fokuserar på vad den rättshandlande ville och menade när olika rättsfrågor ska lösas, såsom oönskad bundenhet vid avtal, se till exempel Adlercreutz s. 37; Lehrberg (2004) s. 49f.

⁹⁷ Adlercreutz, s. 37.

⁹⁸ Ibid, s. 265.

⁹⁹ Ingvarsson, s. 7. Vid en ännu större undersökning är en intressant aspekt att se vad mer som kan anses vara ett inrättande – vad sker om mottagaren exempelvis *planerat* att använda pengarna, men inte ännu hunnit? En annan problematik är liksom vid godtrosbedömningen vad som gäller om mottagaren är en juridisk person, vem är det i företaget som ska ha inrättat sig? Detta torde passa som föremål i ett vidare arbete.

¹⁰⁰ Ingvarsson, s. 41ff; se angående obehörig vinst Hult (1952) s. 66. Observera att Hult använder obehörig vinst som argument kring återbetalningens storlek och *inte* som ett argument för huruvida återkrav ska ske generellt.

¹⁰¹ Se härom till exempel Hellner (1950), s. 199; även Karlgren (1982), s. 36; uppsatsens avsnitt 2.2.1.

begränsning av återkravet till det som finns kvar i behåll hos mottagaren har dock aldrig gjorts i praxis.¹⁰²

4.2.2.1 Inrättandet i praxis

Under inrättandekravet finns ett intressant fall att ta upp, NJA 1999 s. 575. Bakgrunden i fallet är något komplex, men ska framföras på ett så enkelt sätt som möjligt. Ett bolag vid namn Fortune Finans AB (Fortune) som befann sig i likvidation hade i augusti 1991 från Sparbanken (Banken) mottagit en betalning om ca 9,5 miljoner kr. Detta som betalning för ett lån till ett annat bolag, Liano Shipping Ltd (Liano).¹⁰³ Efter det att Banken, på uppdrag av Liano, hade genomfört betalningen uppdragas det att det inte fanns likvida medel på Lianos konto som täckte summan. Ostridigt i målet var att Fortune mottagit betalningen i god tro men Banken hade misstagit sig om huruvida kontot hos Liano hade täckning.

Ungefär en timme efter betalningen genomförts blev Fortune kontaktade av Banken som meddelade att betalningen hade frysts och att säkerheten för lånet som ställts inte skulle återlämnas på grund av misstänksamheter kring överföringen. Banken hade blivit utsatt för en form av bedrägeri. Företrädaren för Liano hade dagen innan detta kontaktat Banken och meddelat att en överföring om 295 000 000 skulle göras till Lianos konto från ett konto på Nordbanken, och att bankdirektören för Nordbanken skulle kontakta Banken för att bekräfta detta. 270 000 000 skulle överföras till Svenska Handelsbanken (SHB) och 25 000 000 skulle vara kvar på kontot för att bland annat betala Fortune. Därefter har en man som utgett sig för att vara bankdirektör ringt och bekräftat detta, och därigenom förmått Banken att utföra betalningen till Fortune. Det visade sig att detta inte var den riktiga bankdirektören för Nordbanken, och dessa oriktiga uppgifter har medfört att Banken utfört överföringen trots att det saknades medel på Lianos konto. Den

---

¹⁰² Ingvarsson, s. 44f.

¹⁰³ Egentligen var lånet inte mellan Fortune och Liano utan ett närstående bolag till Liano, Ross Sea Shipping Ltd, men i rättsfallet behandlas och argumenteras det utifrån att parterna är Fortune och Liano.

stora överföringen på 270 miljoner SEK hade blivit stoppad på grund av att SHB var medvetna om att allt inte stod rätt till med pengarna.^{104,105}

Frågan var alltså om Fortune ska betala tillbaka beloppet till banken. HD bedömde de tre grunderna som Banken åberopade i tur och ordning. Det första var ett resonemang kring reglerna om *condictio indebiti*. Domstolen menade att detta egentligen inte är ett klassiskt *condictio indebiti*-fall men använder sig ändå av det, men påpekar att ett återkrav enligt en av grundpelarna, obehörig vinst, inte var tillämpligt i detta fall eftersom det ju fanns en faktisk fordran att betala. Därefter förde domstolen ett resonemang kring vem av parterna (Fortune och Banken) som hade bäst möjlighet att överblicka situationen och de olika förhållandena kring överföringen varpå de kommer fram till att det är Banken i detta fall. Det var Banken som gjort fel och agerat något oaktsamt när de inte företagit de kontroller som borde ha gjorts. Därmed menade HD att det inte föreligger någon återkravs rätt utan Fortune får behålla beloppet.¹⁰⁶

Sedermera gick HD in på om det kunde föreligga återkravs rätt enligt svek-paragrafen 30 § AvtL i kombination med re integra-regeln i 39 § AvtL men menade att Banken agerat med viss oaktsamhet och att det saknas svikligt förledande; därför fanns ingen återkravs rätt enligt dessa paragrafer. Det sista försöket till återkravs rätt baserade Banken på förutsättningsläran men domstolen avvisade snabbt den grunden och menar att huvudregeln är att stå sina egna risker. Inga förutsättningar för att lägga risken hos motparten fanns i detta fall. Slutresultatet i domen blev att Fortune får behålla beloppet om 9,5 MSEK.¹⁰⁷

Intressant i fallet är att Fortune ju knappast kan anses ha inrättat sig efter beloppet eftersom det redan efter en timme uppdagades att något inte stod rätt till. Mellqvist uttrycker det som att HD satte inrättandekravet

---

¹⁰⁴ NJA 1999 s. 575, TR:s dom.

¹⁰⁵ SHB menade att kontot som skulle emotta 270 MSEK ”inte hade ekonomiska förhållanden som rimligen kunnat föranleda en betalning av den ifrågavarande storleksordningen”, NJA 1999 s. 575, TR:s dom.

¹⁰⁶ NJA 1999 s. 575, majoritetens dom.

¹⁰⁷ NJA 1999 s. 575, majoritetens dom. En skiljaktig fastställde HovR:s och TR:s dom där återkravs rätt ansågs finnas. Detta på grundval av att denne ansåg att Fortune befann sig i ond tro eller i vart fall bort inse att det skett ett svikligt förledande.

”utomordentligt lågt”.¹⁰⁸ HD talar inte över huvud taget om något slags inrättande från Fortunes sida utan utvidgar eller utnyttjar undantaget genom att endast tala om vem av parterna som haft bäst möjligheter att överskåda situationen. Detta förhållande kan självklart vara en faktor att inbegripa i en bedömning men personligen anser jag att det känns underligt att låta det ensamt ligga till grund för att frånta betalaren återkravsrätten enligt *condictio indebiti*. Generellt bör en person som tagit emot en felaktig betalning inte kunna behålla pengarna om det visar sig omgående att det skett ett misstag.¹⁰⁹ En timme torde anses vara ”omgående”. Denna mycket stränga bedömning mot betalaren men mycket låga krav på inrättande syns även i ett liknande fall, NJA 1994 s. 177, där det inte heller tillmättes någon större vikt vid huruvida mottagaren hade inrättat sig. I detta fall var det heller inte fråga om en klassisk *condictio indebiti*-situation, utan även här fanns en bank som betalningsförmedlare. Utgången i 1994 års fall var även det att banken förlorade sin återkravs rätt baserat på att de ansågs ha bättre möjligheter att överse situationen.¹¹⁰

Båda dessa fall är inga klara *condictio indebiti*-situationer vilket också domstolen erkänner¹¹¹, men alltså används principerna åtminstone indirekt för att frånkänna betalaren dess återkravs rätt. Det kan anses udda att använda *condictio indebiti* på detta sätt som i dessa fall. Att det handlar om stora företag som parter i fallet kan ifrågasättas med tanke på att de typiska situationerna som institutet ska skydda tycks vara att exempelvis konsumenter eller arbetstagare som fått utbetalt felaktig lön.¹¹² Det är speciellt förvånansvärt i 1999 års fall där banken blivit utsatt för bedrägeri, fryser betalningen efter en timme men ändå inte får tillbaka beloppet. Trygghet i den allmänna omsättningen är ett självklart skyddsintresse men att rätta misstag kan eller bör i vart fall inte utgöra en särskilt stor risk. Att det bör finnas någon slags *vigilans* hos banken för att tillvarata deras egna

---

¹⁰⁸ Mellqvist, s. 39, not 39. Se även *Ibid.*, s. 38.

¹⁰⁹ *Ibid.*, s. 38.

¹¹⁰ NJA 1994 s. 177.

¹¹¹ Se både NJA 1999 s. 575 samt NJA 1994 s. 177.

¹¹² Se till exempel Ingvarsson, s. 47 och Mellqvist, s. 38.

intressen är även det klart, men att bli utsatt för bedrägeri bör i alla fall lindra det något.¹¹³

I kontrast till dessa stränga och något underliga fall har HD har ett något mer traditionellt tänk vad gäller kravet för inrättande i fallet NJA 2001 s. 353. Det som hade skett var en slutreglering av en pensionsskuld som gällde ett företags pensionsförsäkringar som täckte de anställda. Ett försäkringsbolag betalade ut ett belopp till företaget. Efter nio månader ville försäkringsbolaget kräva tillbaka beloppet enligt principerna om *condictio indebiti* eftersom betalningen hade skett av misstag. HD fastställde att företaget befunnit sig i god tro kring betalningen, och att de även inrättat sig eftersom det dels dröjde nio månader innan försäkringsbolaget krävde tillbaka pengarna, och att företaget dels bland annat hade hunnit göra en årsredovisning för räkenskapsåret. Därmed ansågs de ha inrättat sig och behövde inte återbetala pengarna.¹¹⁴ Här har domstolen uppmärksammat kravet och resonerat kring det på ett mer sedvanligt vis vilket korresponderar något bättre med de för *condictio indebiti* uppställda rekvisiten.

I litteraturen har denna inkonsekventa bedömning också diskuterats. I 2001 års fall har domstolen inte beskrivit hur domen passar in med 1994 och 1999 års domar vilket Danielsson menar gör att rättsläget till viss del ännu är osäkert och oklart, och att det kan finnas fall där mottagaren inte behöver inrätta sig och resonerar kring om så kan vara fallet när en bank utfört betalningen, såsom i fallen från 1994 och 1999. I 2001 års fall rörde det sig dock om ett försäkringsbolag som betalat, vilket är ett finansiellt institut som enligt Danielsson borde ha likvärdiga krav som en bank.¹¹⁵ Han menar sedermera att HD i fallet har resonemang som liknar Hults om att ”kapitalstarka juridiska personer” bör behöva återbetala felaktiga betalningar i större utsträckning än exempelvis privatpersoner. Detta eftersom beloppet inte påverkar ekonomin hos mottagaren nämnvärt och därmed ska inrättande

---

¹¹³ Vigilansprincipen: att företa vaksamhet gällande sina egna intressen, se till exempel Fehr, Martin, *Bidrag till in-teckningsinstitutets historia*, i Svensk Juristtidning 1920 s. 347 – 350, s. 348f.

¹¹⁴ NJA 2001 s. 353.

¹¹⁵ Danielsson, Christer, *Condictio indebiti: Vad krävs för att en misstagsbetalning skall bli bestående?*, I Juridisk Tidskrift nr 2 2008/09 s. 434 – 439, s. 438 (härefter refereras Danielsson (2008/09)), se bland annat not. 7; se även Mellqvist, s. 38ff.

inte ha skett, jämfört med en arbetstagare eller konsument som (generellt) har betydligt mindre summor på banken och därmed påverkas i större utsträckning av en betalning eller återkrav.¹¹⁶

4.2.3 Tidsaspekten

I NJA 1989 s. 224 resonerar HD kring tidsaspekten, det vill säga inom vilken frist som betalaren måste framställa sitt återkrav för att kunna göra det gällande. I det något komplexa fallet för hand hade en kvinna, M.R., köpt ett nyproducerat småhus där det i avtalet stadgades att köpeskilling skulle utges jämte ett slags tilläggsbelopp som var baserat på ett visst index som då skulle reglera eventuella ökning av kostnader kring byggnationen. Vid möten som hållits med byggföretaget hade de sagt att tilläggsbeloppet inte skulle kunna komma att bli större än 15 000 kr och att de inte kunde kräva mer än så. Efter det att byggnationen stod klar krävde byggföretaget istället ett indextillägg på ca 77 000 kr, det vill säga 62 000 över den utlovade summan. Köparen i fallet betalade denna summa men ifrågasatte, liksom många av grannarna, sin betalningsskyldighet. Till följd av att ett grannpar vunnit i tingsrätten mot detta byggföretag och fick återbetalt indextillägget samt HD:s dom i NJA 1984 s. 220¹¹⁷ bestämde sig M.R. för att begära återkrav på de 62 000 kr som betalats utöver den först nämnda summan om 15 000 kr. Därmed framställdes återkravet två och ett halvt år efter att betalningen genomförts, vilket ledde till frågan om inom vilken tid ett återkrav måste göras gällande.¹¹⁸

HD börjar med att fastställa att det rör sig om en solutio indebiti, en felaktig betalning och att det inte varit en disposition.¹¹⁹ M.R. har visserligen betalat vilket torde innebära att företaget kan lita på att de har rätt till pengarna, men eftersom hon dessutom invänt mot sin betalningsskyldighet och den process som pågick med grannarna så kan företaget inte ha känt sig

---

¹¹⁶ Danielsson (2008/09), s. 438.

¹¹⁷ I NJA 1984 s. 220 fastställde HD att företag som avlämnat uppgifter kring indexhöjningar inte kunde kräva mer, utan vad bundna till de uppgifter som lämnats på informationsmötet.

¹¹⁸ NJA 1984 s. 224; Mellqvist, s. 39f.

¹¹⁹ Är det en disposition, alltså att personen ville betala oavsett om en fordran förelåg eller ej återgår inte betalningen trots misstag, se härom Tiberg, s. 26f.

helt säkra på detta. Vikt läggs också vid att M.R. är i konsumentställning, detta kontra byggbolaget som är en näringsidkare.¹²⁰ Som HD uttrycker det:

Utredningen i målet ger visst stöd åt Stångåstadens påstående att M.R:s betalningar under föreliggande omständigheter var ägnade att inge Stångåstaden uppfattningen att hon godtagit företagets ståndpunkt rörande hennes skyldighet att erlægga den fordrade compensationen för indexhöjningar. Å andra sidan hade Stångåstaden redan då fått en del reaktioner mot tilläggsdebiteringar av sådan anledning. Sålunda hade inte bara M.R. utan även andra köpare av hus tillhörande samma etapp kontaktat Stångåstaden i frågan. Vid denna tid hade också makarna D. i brev till Stångåstaden ifrågasatt företagets rätt till en motsvarande tilläggsköpeskilling. Slutligen bör framhållas, att köpare då hade uppmärksammat Stångåstaden på att flera rättegångar om motsvarande frågor pågick mot andra byggnadsföretag, varvid domar förekommit till småhusköparens förmån (se mål refererade i NJA 1982 s 691 och NJA 1984 s 280). Stångåstaden har därför inte kunnat känna sig säker på sin rätt att ta ut tillägget.¹²¹

Högsta domstolen tar sedan upp ett par faktorer som ska vägas in när en bedömning om återkravet görs, utifrån grundsatserna som är aktuella för *condictio indebiti*. Först resonerar HD kring ”omsättningens säkerhet”, som innebär att mottagaren av betalningen kan känna sig säker på att betalningen som gjorts är korrekt och visar på betalarens vilja. Det kan dock finnas vissa omständigheter som gör att denna säkerhet inte är befogad; HD fäster särskild vikt vid tidsaspekten och skriver: ”ju längre tid betalaren dröjer med återkrav, desto större skäl har dock mottagaren att tro att betalningen är definitiv.”¹²² Därmed får recipienten och betalarens agerande betydelse för bedömningen, det vill säga hur mottagaren tolkat vederlaget samt huruvida den som betalt har hållit sig passiv. I fallet för hand, NJA 1984 s. 224 har M.R. som nämnts ovan hållit sig passiv i två och ett halvt år, vilket hon menar beror på att hon inte förstått att hon kunnat begära återkrav förrän grannparet vann i tingsrätten; ett argument som HD accepterar. Efter tingsrättens dom gick det en knapp månad innan hon hade begärt pengarna tillbaka, alltså inom rimlig tid. HD menar också att rättsprocessen som då var aktiv med grannparet gör att byggbolaget inte kan ha haft en befogad trygghet i betalningen eftersom risken fanns att alla som betalt skulle kunna begära återkrav om företaget förlorade i tingsrätten.¹²³

---

¹²⁰ NJA 1984 s. 224; Mellqvist s. 40.

¹²¹ NJA 1984 s. 224.

¹²² NJA 1984 s. 224; se även samma citat hos Mellqvist, s. 40.

¹²³ NJA 1984 s. 224; Mellqvist, s. 40.

Domstolen resonerade ändå kring om den långa tiden som förflutit mellan betalning och framställande av återkrav kan göra att M.R. har förlorat rätten till det. Det som till slut blev avgörande var M.R.:s konsumentstatus, eftersom domstolen menade att institutet *condictio indebiti* som sådant skapades långt innan konsumentskyddet fick sitt starka fäste i svensk rätt; och en mottagare av en felaktig betalning kan inte ha samma stränga villkor för konsumenter och näringsidkare vad gäller passiviteten och möjlighet att se över förhållandena. Att analogt använda bestämmelser om exempelvis reklamation ansåg HD inte heller var rimligt på grund av att gällde huruvida ”en betalare skall gå miste om sin rätt utan stöd av lag.”¹²⁴ På grund av det anförda ansågs M.R. ha framställt sitt krav inom skälig tid, och fick rätt till återkrav för att återfå hela det belopp hon betalt utöver de 15 000 kr som bolaget först nämnt.¹²⁵

4.2.4 Särskilt om arbetstagare

Det ska nämnas något om arbetstagarförhållanden under inrättande eftersom det där har ansetts spela störst roll. Att de är mer skyddsvärda och att det kan finnas anledningar att låta en arbetstagare som fått för mycket utbetald lön behålla denna är något som ofta tas upp i litteraturen.¹²⁶ Arbetsdomstolen uttryckte sig på detta sätt i AD 1988 nr 177:

Den skyldighet att återbetala redan uppburen lön som sålunda föreskrivits i förbindelsen innebär otvivelaktigt en mycket betungande förpliktelse för en arbetstagare. Man har normalt att räkna med att denne fortlöpande förbrukar i vart fall större delen av sin lön för eget och eventuell familjs uppehälle. En återbetalningsskyldighet drabbar därför regelmässigt arbetstagaren hårt, åtminstone om det inte rör sig om något helt obetydligt belopp.¹²⁷

I tidig praxis gjordes däremot knappt några undantag utan den trenden har växt fram från och med mitten på 50-talet. I NJA 1942 s. 101 fick arbetstagaren återbetala den för mycket utbetalda lönen eftersom domstolen

---

¹²⁴ NJA 1984 s. 224.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Se exempelvis Ingvarsson, s. 47, Mellqvist s. 38. Det ska dock nämnas att det inte finns någon generell princip angående vad Ingvarsson kallar ”ömkansvärde”, även om det verkar te sig så att domstolen sällan dömer till återkrav när det handlar om sjukersättning, bidrag eller lön eftersom det kan ses som för invasivt eller inhumant, se Ingvarsson s. 5.

¹²⁷ AD 1988 nr 177, s. 1139.

ansåg att det inte fanns anledning att låta denne behålla den endast för att lönen tagits emot i god tro och sedan använts.¹²⁸ I och med NJA 1955 s. 310 anser åtminstone Ingvarsson att det syns en omvändning i hur domstolen dömer dessa fall. 1955 års fall handlade om en kvinna som blivit uppflyttad i löneklass ett år för tidigt, och därmed fått ut för hög lön. Domstolen menar att hon mottagit lönen i god tro och förbrukat lönen, men gör ingen vidare bedömning av inrättandet. Att uppflyttandet skett för tidigt kunde inte ligga henne till last eftersom hon inte bort räkna med att det inte var regelenligt. Därmed behövde hon inte återbetala den för mycket utbetalda lönen.¹²⁹

Det sista fallet som berör ett arbetstagarförhållande innan Arbetsdomstolen tog över är NJA 1958 s. 475. Också här fick arbetstagaren behålla den för mycket utbetalda lönen utan att domstolen gör någon särskild bedömning kring huruvida denne inrättat sig. Istället motiveras det av att det inte funnits några omständigheter som gjort att arbetstagaren skulle kunna tro att lönen inte var korrekt. Även här görs alltså i princip endast en bedömning av dennes goda tro.¹³⁰

4.2.4.1 Arbetsdomstolens praxis

Efter NJA 1958 s. 475 övertog AD dessa fall, och en slags generell princip har utvecklats i deras praxis för när arbetstagaren får återbetala lönen. Denna ”princip”, som snarare är en slags sammanfattning av tidigare domar presenteras i AD 1993 nr. 170. Huvudsakligen menar de att ett lönebesked är tillräcklig information för att en arbetstagare ska kunna se om lönen som utbetalats är korrekt. I fall där denne ansetts inte återbetalningsskyldig har det förekommit speciella omständigheter, såsom att arbetsgivaren sagt att lönen varit korrekt när arbetstagaren frågat, eller att det efter jämförelse lönebeskedet inte varit självklart att det blivit fel.¹³¹

I fall där arbetstagaren fått återbetala beloppet, såsom AD 1989 nr. 55 och AD 1989 nr. 57 har lönen varit så pass stor att arbetstagaren ansågs bort inse att något inte stod rätt till. I ena fallet var lönen dubblad, och därmed

---

¹²⁸ NJA 1942 s. 101.

¹²⁹ NJA 1955 s. 310.

¹³⁰ NJA 1958 s. 475; Ingvarsson s. 48.

¹³¹ AD 1993 nr 170; AD 1983 nr 163; AD 1989 nr 56 och 58.

kunde arbetstagaren inte anses vara i god tro utan blev återbetalningsskyldig. Någon bedömning kring inrättande gjordes dock inte i det fallet.¹³² I det andra fallet hade det blivit fel i lönesystemet och det betalades ut en heltidslön till en arbetstagare som egentligen endast arbetade deltid. Även här fann domstolen att denne inte kunde anses vara i god tro eftersom det borde framgått av lönebeloppet att det var en heltidslön, och arbetstagaren fick betala tillbaka den felaktigt uppburna lönen.¹³³ Även i AD 1993 nr. 170 fick den anställda betala tillbaka eftersom domstolen ansåg att denne borde ha granskat lönebeskeden närmare, då lönen varit så pass mycket högre att det borde skapat en misstanke om felaktighet. Hade arbetstagaren då granskat lönebeskeden hade denne kunnat uppmärksamma att lönen felaktigt utgick för en heltidstjänst. Endast detta låg till grund för domen, och ingen bedömning kring inrättande görs.¹³⁴

4.2.4.2 Generellt om inrättandet för arbetstagare

Att försöka sammanställa eller utröna en slags generell princip kring hur domstolen gör bedömningen av inrättandet är mycket svårt. Praxis spretar och är inte sammanhållen. Handlar det om en arbetstagare verkar domstolen inte gå längre än en godtrosbedömning; i nyare praxis finns det åtminstone inget spår av någon närmare bedömning kring inrättandet. Befogad god tro när lönen mottas är nog för att arbetsgivaren inte ska ha återkravs rätt, även om det finns omständigheter som genast försätter arbetstagaren i ond tro såsom alldeles för hög lön jämfört med vad den ”borde” vara, eller lättillgänglig och utförlig information kring exempelvis lönebesked så att det hade varit enkelt att se hur lönen beräknats och därmed upptäcka felet.¹³⁵

Att inrättandet anses vara ett skydd för arbetstagaren må vara sant, men i praktiken är kravet i det närmaste ovidkommande och har ingen större vikt i bedömningen som görs i praxis; det som utförs är snarare endast en godtrosbedömning. Det ska dock sägas att domstolarna upprepat stipulerar i målen att kravet finns, det vill säga att ett mottagande i god tro och sedan

---

¹³² AD 1989 nr 55.

¹³³ AD 1989 nr 57.

¹³⁴ AD 1993 nr 170.

¹³⁵ Se till exempel Ingvarsson s. 70f.

fortsatt inrättande genom exempelvis förbrukning innebär att återkravsrätten faller. Ingvarsson menar här att domstolarna inte öppet skulle slopa inrättandekravet, men att det utav en analys av senare praxis inte framkommer ett enda fall där en arbetstagare blivit återbetalningsskyldig enligt *condictio indebiti* på grund av avsaknad av inrättande.¹³⁶

Enligt min mening är det ur en praktisk synvinkel mer intressant att försöka avgöra vad domstolarna faktiskt kommer att göra än vad de säger att de kommer att göra. Om nu regeln faktiskt inte tillämpas så som den formuleras när det gäller det område där den verkligen borde komma till tydligt uttryck, bör man åtminstone sätta ifråga om den verkligen gäller så som det påstås. Istället för ett krav på både god tro vid mottagandet och ett senare inrättande, framträder i praxis om felaktigt utbetald lön en bild där en nyanserad godtrosbedömning har satts i inrättandets ställe. Mottagarens goda tro vid mottagandet förefaller därmed mot bakgrund av denna praxis vara ensam avgörande för om löntagaren får behålla beloppet.¹³⁷

Detta ger vid handen att den huvudregel som sägs gälla i praktiken inte används som tänkt. Även om det för arbetstagar skyddet måhända är så att en bedömning av befogad god tro ofta sätter arbetstagaren i en oproblematisk situation så är det ur ett rättssäkerhetsperspektiv något som eventuellt bör ses över för att utröna en generell regel som också avspeglar hur domstolen faktiskt använder den istället för dessa fasadkriterier som inte gör avtryck i gällande praxis.

---

¹³⁶ Ibid, s. 53f.

¹³⁷ Ingvarsson, s. 54.

5 Senaste utvecklingen

5.1 Återbetalning av skatteinbetalning till felaktigt skattekonto - NJA 2011 s. 739

5.1.1 Bakgrund

Registreringstjänst E.O. AB deklarerade åt två företag, Repro Consult Jansson och de Mander AB (Repro) samt Venditia Utbildning & Projektledning AB (Venditia). Repros inbetalning till Skatteverket låg på ca 12 000 kr och Venditias på ca 180 000 kr. När Registreringstjänst utförde inbetalningarna i augusti 2008 användes av misstag Repros OCR-nummer på båda och båda beloppen hamnade på Repros skattekonto.¹³⁸ Repro var under företagsrekonstruktion vid tidpunkten och försattes ett par månader efter i konkurs.¹³⁹

I september 2008 utförde Skatteverket avstämning av skattekonton, där Repros konto visade ett överskott, även efter en betald skatteskuld om 89 000 kr. Venditias konto visade istället ett underskott på cirka 182 000 kr, och företaget kontaktade Registreringstjänst omgående när de blivit informerade om statusen på kontot. Registreringstjänst kontaktade Skatteverket direkt och underrättade dem om den felaktiga betalningen. Venditia krävde att beloppet skulle överföras till deras skattekonto, men Skatteverket betalade endast ut ett belopp som var lika mycket som Repros överskott och bestred resten. Registreringstjänst täckte underskottet på kontot och övertog därefter Venditias fordran gentemot Skatteverket.¹⁴⁰

---

¹³⁸ NJA 2011 s. 739, p. 1.

¹³⁹ Ibid, p. 2.

¹⁴⁰ Ibid, p. 3.

5.1.2 Domskäl

Domstolen fastställer först att fallet kan bedömas med hjälp av principerna om *condictio indebiti* och att huvudregeln i fall om felaktiga utbetalningar är att återkravs rätt föreligger. Detta har dock undantag, som tidigare nämnts, såsom om mottagaren befunnit sig i god tro och därefter i fortsatt god tro inrättat sig efter betalningen. Andra faktorer som kan agera utslagsgivande kan vara om någon av parterna agerat oaktsamt eller vem av dem som har bäst möjlighet att överblicka situationen, samt det allmänna omsättningsskyddet.¹⁴¹ Domstolen fäster störst vikt vid om betalningen gjorts utan rättsgrund och att det inte rör sig om en disposition (en frivillig betalning oavsett betalningsskyldighet eller ej). De menar att grunden för den felaktiga betalningen, huruvida det rör sig om exempelvis en villfarelse eller dylikt är mindre intressant.¹⁴² Domstolen påpekar också att motiveringen till att mottagaren ibland får behålla pengarna är att återbetalningen kan riskera att denne blir skuldsatt och kan ha svårigheter att betala tillbaka beloppet efter inrättande.¹⁴³

Domstolen prövar härefter Skatteverkets eventuella återbetalningsskyldighet. Eftersom det fanns rättsgrund för att inbetala till Venditias skattekonto, men inte för två inbetalningar till Repros konto ska det utgöra en felaktig betalning och *condictio indebiti* kan användas.¹⁴⁴ Vidare resonerar rätten kring att avstämningen av skattekontona *inte* kan innebära ett inrättande för Skatteverket och att en skyldighet att betala åter inte är utsläckt, oavsett om de befunnit sig i god tro eller ej.¹⁴⁵ På grund av detta och att Registreringstjänst omgående informerade om vad som skett så bedömer domstolen att Skatteverket har återbetalningsskyldighet.¹⁴⁶

---

¹⁴¹ NJA 2011 s. 739, p. 9; se även till exempel NJA 1994 s. 177 och NJA 1999 s. 575.

¹⁴² NJA 2011 s. 739, p. 6 – 8

¹⁴³ Ibid, p. 9; Hult (1947) s. 251 f; Mellqvist s. 38

¹⁴⁴ NJA 2011 s. 739, p. 10 – 11

¹⁴⁵ Ibid, p. 13; se även Hult (1947) s. 252; Danielsson (2008 – 09), s. 438.

¹⁴⁶ NJA 2011 s. 739, p. 13 – 15

5.2 Återbetalning av tryckerimoms efter justerad momsats - NJA 2015 s. 1072 och NJA 2016 s. 799

5.2.1 Bakgrund

Två bokförlag, Norstedts Förlagsgrupp AB och Vinne 2 AB, hade under cirka två år (mellan 2005 och 2007) köpt tryckeritjänster av Mediarummet. Dessa tjänster hade ett avtalat pris, exklusive skatter, och ett standardavtal ”Allmänna Leveransvillkor för Grafiska Prestationer 2002 (ALG 02)” gällde mellan förlagen och Mediarummet.¹⁴⁷ Enligt dessa avtal fick Mediarummet fakturera en mervärdesskatt om 25%, varpå de beloppen betalades in till Skatteverket. Efter en dom från EU-domstolen i *Graphic Procédé*¹⁴⁸ ändrade Skatteverket skattesatsen från 25% till 6%; därefter betalade Skatteverket ut mellanskillnaden mellan 25% och 6% på begäran av Mediarummet.¹⁴⁹

På grund av mervärdesskattens symmetriska karaktär, att det är kunden som till slut betalar skatten, efterbeskattades Förlagen på mellanskillnaden mellan de 25% som de gjort avdrag för och den nya skattesatsen på 6%. Vinne överlät sin fordran till Norstedts, varpå Norstedts yrkade att Mediarummet skulle stå för efterbeskattningen av Förlagen genom att återbetala det belopp som Förlagen felaktigt utbetalat till Mediarummet när de tidigare fakturerat 25% för moms.¹⁵⁰ Detta bland annat enligt läran om *condictio indebiti*, obehörig vinst, 36 § AvtL och sist att fakturorna är ogiltiga enligt förutsättningsläran och därför ska återbetalas. Tingsrätten har förklarat målet vilande och hänskjutit en fråga till HD:

Har Mediarummet på någon av de i målet åberopade grunderna en skyldighet att till Norstedts betala ett belopp som motsvarar

¹⁴⁷ NJA 2015 s. 1072, p. 1 HD:s dom.

¹⁴⁸ Case C-88/09 *Graphic Procédé*, Judgment of the CJEU (First chamber) of 11.02.2010, ECLI:EU:C:2010:76; se även NJA 2015 s. 1072 p. 3.

¹⁴⁹ Skatteverkets ställningstagande den 9 juli 2010, nr 131 355983-10/111; NJA 2015 s. 1072 p. 3.

¹⁵⁰ En ännu enklare version: Mediarummet har fakturerat 25% för moms, vilket Förlagen betalat. Detta får Förlagen göra avdrag på. Mediarummet betalar in moms på 25% till Skatteverket. När skattesatsen ändras och Mediarummet sedan får återbetalt mellanskillnaden vill Skatteverket ha tillbaka mellanskillnaden från Förlagen eftersom de gjort avdrag för 25% och inte 6%. Dessa 25% har Förlagen ju redan betalt till Mediarummet vid fakturering. Därför vill Förlagen från Mediarummet ha återbetalt för mellanskillnaden, se NJA 2015 s. 1072 p. 10 – 17 i föredragandens förslag till dom.

Skatteverkets beräkning av skillnaden mellan det som Förlagen har betalat till Mediarummet i mervärdesskatt och den mervärdesskatt som Förlagen hade en skyldighet att betala till Mediarummet enligt den tolkning av mervärdesskattelagstiftningen som är en följd av EU-domstolens dom i det s.k. Graphic Procédé-målet (mål C-88/09)?¹⁵¹

Som skäl för vilandeförklaringen och frågan menade TR att det i fall om *condictio indebiti* fanns ”ett behov av tydliggörande av inrättanderekvisitets närmare innebörd i en situation som består av att den som mottagit betalningen – i ond eller god tro – inte har låtit betalningen påverka den egna ekonomin utan har betalat medlen vidare till staten i form av skatt.”¹⁵²

I 2016 års fall är bakgrunden i princip identisk med konstellationen i NJA 2015 s. 1072¹⁵³ och kommer därför att dras mycket kort. Ett företag, Voice hade köpt tryckeritjänster av Vitt och hade avtalat pris exklusive moms, varpå Vitt sedan lade på 25% mervärdesskatt vid fakturering. Denna skatt hade Vitt betalat in till Skatteverket. Den betalda momsens hos Voice är avdragsgill. När EU-domstolens dom i Graphic Procédé-målet kom, ändrades moms-satsen till 6% och Vitt fick tillbaka mellanskillnaden mellan 25% och 6% moms. Eftersom Voice fått avdrag för 25% blev de efterbeskattade på mellanskillnaden. Därmed krävde Voice återbetalning på denna mellanskillnad, cirka 74 500 kr, från Vitt eftersom det var det de totalt hade blivit fakturerade.

5.2.2 Domskäl

HD börjar med att bedöma fallet enligt *condictio indebiti* och fastställer att huvudregeln är att återbetalning ska ske om det rör sig om en betalning som gjorts utan rättsgrund:

De principer som har utbildats om *condictio indebiti* avser återkrav när någon har betalat en skuld som inte fanns eller har betalat ett för stort belopp i den felaktiga tron att det fanns en betalningsskyldighet. Huruvida en felaktig betalning har skett på grund av villfarelse eller ren felskrivning eller om en felaktig betalning har gjorts i samband med ett betalningsuppdrag eller en betalningsförmedling är av underordnad betydelse. Det avgörande är i stället om betalningen har skett utan rättsgrund och inte utgör en disposition på så sätt att betalaren frivilligt

---

¹⁵¹ NJA 2015 s. 1072, p. 1.

¹⁵² Ibid, TR:s skäl; Ingvarsson s. 62.

¹⁵³ NJA 2016 s. 799, p. 8.

har valt att betala oavsett om betalningsskyldighet faktiskt föreligger eller inte.¹⁵⁴

Citatet, som är nästintill identiskt med det i 2011 års fall går emot tidigare praxis, däribland 1999 års fall eftersom det på grund av att det inte varit en ren misstagsbetalning – utan en medveten betalning – gjorde att återkravsrätten föll.¹⁵⁵ I både 2011 och 2015 års fall blir resultatet att beloppet återbetalas medan det får behållas i 1999 års fall. Fallen går inte riktigt ihop sinsemellan, och att det är 1999 års fall som utgör huvudregeln bör inte vara fallet på grund av att det rör sig om en mycket traditionell tankegång där betalaren får skylla sig själv och där misstag inte kan rättas.¹⁵⁶ 2011 och 2015 års falls domar känns därmed något rimligare.

Undantagen är om mottagaren befunnit sig i god tro och sedan i fortsatt god tro inrättat sig efter betalningen, där tidsaspekten som tidigare nämnts kan få stor inverkan. I punkt 13 i domen talar HD även om en allmän intresseavvägning, som diskuteras närmre i uppsatsens avsnitt 5.2.3. Domstolen nämner också att det är mottagaren av den felaktiga betalningen som innehar bevisbördan för att visa på omständigheter som gör att betalarens återkravs rätt inte ska bestå.¹⁵⁷ Vad gäller godtrosbedömningen i fallet är den mycket kort och koncis. Eftersom skattesatsen vid tiden för faktureringen var korrekt och det därmed inte rör sig om en villfarelse så ska betalningen anses ha tagits emot i god tro.

När domstolen sedan talar om inrättandet finns en längre utläggning som svar på tingsrättens fråga, där HD talar om inrättandekravet mer generellt vad gäller mervärdesskatt. Kort kan sägas att de stipulerar att tidsaspekten *inte* är relevant i detta fall eftersom Mediarummet inte kan ha trott att de skulle hamna i en ”förbättrad förmögenhetsställning genom att den utgående mervärdesskatten skulle kunna bli lägre än vad han eller hon har uppburit från kunden och har rätt att behålla”¹⁵⁸. Därmed är de återbetalningsskyldiga, om inte andra omständigheter gör att det skulle ändras. Ingvarsson anser att detta fall inte borde ha bedömts enligt *condictio*

---

¹⁵⁴ NJA 2015 s. 1072, p. 10; se även NJA 2011 s. 739 p. 8.

¹⁵⁵ Se härom, Ingvarsson s. 68.

¹⁵⁶ Se *Ibid* s. 32f.

¹⁵⁷ NJA 2015 s. 1072, p. 12 – 14.

¹⁵⁸ *Ibid*, p. 17.

indebiti utan enligt principerna om obehörig vinst; men att domstolen ”blandar” instituten ger enligt honom en rimlig dom, men som inte ger värdefull vägledning framöver.¹⁵⁹ Sammantaget bedömer domstolen till slut att Mediarummet inte kan anses ha inrättat sig efter betalningen och därmed ska de återbetala beloppet till Norstedts.¹⁶⁰

Eftersom förhållandena är identiska i 2016 års fall omformulerar HD endast resonemanget från det tidigare tryckerimomsfallet. Där Skatteverket beviljat ersättning för mellanskillnaden ska återkravsrätten bestå, oavsett hur lång tid som gått, eftersom domstolen menar att tid inte kan utgöra en befogad uppfattning om att beloppet får behållas.¹⁶¹ Detta eftersom anledningen till betalningen är att det ”ska kompensera leverantören för en motsvarande utgift”.¹⁶² Intressant är att både TR och HovR dömer att Voice inte ska få återbetalat beloppet, men baserat på domen i NJA 2015 s. 1072 där återkravet godkändes ändrar HD domen.

Domarna har väckt en del kritik, framförallt mot att återbetalningen innebär att det blir en merkostnad för tryckeriföretagen på grund av att det blir utdömt att betala beloppet jämte ränta och rättegångskostnader.¹⁶³ Detta borde ju dock endast bli fallet när det skett en tvist om beloppet, om tryckeriet betalar ut direkt torde beloppet vara detsamma som Skatteverket ersatt.

5.2.3 Ett tredje krav – allmän intresseavvägning?

I tidigare praxis, såsom i bland andra NJA 2011 s. 793 och i NJA 2001 s. 353 talar HD om denna allmänna intresseavvägning, men inte på ett så klart sätt att de ser det som en trestegsbedömning, utan mer något som generellt ska ses som en ”viktig faktor” att ta med när godtroskravet och inrättandekravet ska bedömas.¹⁶⁴ I 2015 års fall, i punkterna 12-13 i HD:s dom uttrycker domstolen

---

¹⁵⁹ Ingvarsson, s. 69.

¹⁶⁰ NJA 2015 s. 1072, p. 23 – 24.

¹⁶¹ Detta till skillnad från vanliga fall av *condictio indebiti*, NJA 2016 s. 799, p. 7.

¹⁶² Mattson, Fredrik, *Tryckerimomscirkusen – vad var det egentligen som hände och hur löser vi det nu?*, i *Svensk Skattetidning* 2016:1 s. 17 – 30, s. 24f (härefter refereras som Mattson).

¹⁶³ Mattson, s. 17f.

¹⁶⁴ NJA 2011 s. 739, p. 7 i HD:s dom; NJA 2001 s. 353 HD:s dom.

att det ”Utöver de båda nämnda kraven gäller som förutsättning att det vid en övergripande intresseavvägning ska framstå som motiverat att betalaren ska förlora sin återkravs rätt”, och att faktorer kan vara sådana som går utöver godtros- och inrättandekravet. Det är liknande de tankar som Alexanderson hade i sin promemoria där ”billighetsskäl” skulle användas och rimlighetsbedömningar av de motstående intressena skulle göras för att avgöra komplicerade fall.¹⁶⁵ Även om domstolen inte utför någon sådan bedömning i 2015 års fall, så är bland annat Ingvarsson av den uppfattningen om att detta kan ses som ett introducerande av en mer bestämd trestegsbedömning, det vill säga:¹⁶⁶

1. Mottagare i god tro?
2. Inrättande i fortsatt god tro?
3. Allmän intresseavvägning som slutligt steg

Detta innebär rätteligen att för att det sista steget i bedömningen ens ska vara av betydelse, så betyder det att *trots* att mottagaren befinner sig i god tro, och *trots* att denne vidare inrättat sig i god tro *ändå* kan fräntas det som felaktigt överförts. Det kan också röra sig om åsyftande att det finns behov av en helhetsbedömning, eller att det alltid är fråga om intresseavväganden, men på grund av det efterföljande fallet, NJA 2016 s. 1074 (som ju hänvisar till just punkten 13 i 2015 års fall), där HD utför just en sådan trestegsbedömning i punkterna 13 och efterföljande torde denna tolkning vara någorlunda korrekt. Även om mottagaren befinner sig i god tro och har befogad tillit till att denne har rätt till överföringen så kan det alltså slutligen falla på en ”allmän intresseavvägning”.¹⁶⁷ Detta bedömningsmönster kan tyckas något godtyckligt. Att ha sådana principer som kan leda till osäkerhet, är viktiga att problematisera kring, speciellt i det svenska rättssystemet eftersom dess grundval ska vara rättssäkerheten och förutsebarhet.

---

¹⁶⁵ Se uppsatsens avsnitt 2.2.2.4 samt 2.3 om Alexandersons PM.

¹⁶⁶ NJA 2015 s. 1072; Ingvarsson, s. 80, not 116.

¹⁶⁷ Ibid, s. 80, not 116.

5.3 Behållande av inbetald skatteskuld till felaktigt skattekonto – NJA 2016 s. 1074

5.3.1 Bakgrund

En person, J.D., förlagd med restskatt skulle inbetala denna till Skatteverket. När han skulle betala in beloppet till sitt skattekonto förväxlade han två siffror i sitt personnummer vilket ledde till att beloppet, ca 115 000 kr, hamnade på en annan persons skattekonto. Detta skattekonto visade då ett överskott om 115 000 kr och utmättes sedermera för att betala fordringar hos borgenärer till den person som felaktigt fått pengarna. J.D. har framställt återkrav på beloppet, och vill få tillbaka pengarna från Skatteverket. I underinstanserna behandlas några olika rättsliga frågor såsom vem som egentligen är mottagare av pengarna – Skatteverket eller den andra personen och vad följderna kan bli om institutet *condictio indebiti* tillämpas. I tingsrätten fann domstolen att J.D. hade en återkravs rätt medan HovR fann att det var privatpersonen som var mottagare av beloppet och att J.D. därmed inte hade någon rätt till återkrav på pengarna.¹⁶⁸

HD börjar med att fastställa huruvida Skatteverket är de som ska anses vara mottagare i fallet. På grund av att betalaren anses få en fordran hos Skatteverket när denne betalar in så ska de anses vara mottagare, och J.D. har principiellt sett en återkravs rätt. Domstolen resonerar kring om detta kan gå under principerna om *condictio indebiti*, och finner att det är tillämpligt eftersom det rör sig om en felaktig betalning även om den inte saknar rättsgrund. Därefter gör HD en trestegsbedömning (som i NJA 2015 s. 1072) för att avgöra om J.D.:s återkravs rätt består eller ej.¹⁶⁹

1. God tro?

Först fastställer domstolen att Skatteverket *kan* anses befinna sig i god eller ond tro, trots den automatiserade verksamheten som fallet handlar om. Vidare resonerar de kring att J.D. skrivit in fel personnummer, då det får anses som att denne framkallat Skatteverkets tro om att det var rätt konto som pengarna

---

¹⁶⁸ NJA 2016 s. 1074, p. 1 – 2.

¹⁶⁹ Ibid, p. 7 – 14.

hamnade på, även om insikten ”har formen av endast automatiserad information.”¹⁷⁰ Med hänvisning till 2015 års fall lägger domstolen bevisbördan hos betalningsmottagaren för att visa att betalaren inte ska ha rätt till återkrav. På grundval av att det är J.D. som angett fel personnummer och därmed fel information, och att Skatteverket inte har haft några skäl att tro att betalningen skett till fel konto så ska de anses ha mottagit beloppet i god tro.¹⁷¹

2. Inrättande?

För att avgöra om Skatteverket i fortsatt god tro har inrättat sig efter betalningen gör domstolen först ett par allmänna antaganden kring inrättande för verket. Först fastställer de att det enligt NJA 2011 s. 739 principiellt kan finnas en skyldighet för Skatteverket att återbetala beloppet. Vidare sägs det att om beloppet betalats ut till kontoinnehavaren, och det varit en annan person än denna som felaktigt betalat in, bör Skatteverket anses ha inrättat sig. I fallet för hand har däremot beloppet blivit utmätt av Kronofogden. Här anser domstolen att Skatteverket inte kan klandras för att de inte upplyst Kronofogdemyndigheten om att fordran på kontot var felaktigt; eftersom Skatteverket själva inte hade denna information. Därmed anses inrättandekravet vara uppfyllt.¹⁷²

3. Allmän intresseavvägning

De faktorer som vägs in vid intresseavvägningen är bland annat att det rör sig om en privatperson gentemot staten, men det som det läggs störst vikt vid är vem av parterna som har bäst möjlighet att kontrollera huruvida betalningen inkommit till korrekt konto. Här menar domstolen att betalaren enklare kunnat göra så, för att se om kontot krediterats, medan Skatteverket inte kan kontrollera alla inbetalningar som skett till skattekonton. Därmed ska intresseavvägningen göras till fördel för Skatteverket.¹⁷³

---

¹⁷⁰ NJA 2016 s. 1074, p. 16.

¹⁷¹ Ibid, p. 16 – 18.

¹⁷² Ibid, p. 19 – 21.

¹⁷³ Ibid, p. 22 – 24.

Dessa resonemang menar domstolen avgör att J.D.:s återkravs rätt inte ska bestå, och att Skatteverket inte är skyldigt att återbetala det felaktigt överförda beloppet.¹⁷⁴

5.4 Kommentarer kring fallen

2016 års fall ser ut att vara en traditionellt bedömd dom eftersom det nämndes redan till exempel 1952 att kravet på inrättande knappt har någon betydelse om betalningsmottagaren är en juridisk person, staten, kommun eller myndighet. Dessa betalningsmottagare blir enligt Hult sällan belagda med återbetalningsskyldighet.¹⁷⁵ Denna traditionella syn verkar ha genomslag ibland annat 1999 och 2016 års fall, men i exempelvis 2011 års fall fick beloppet återbetalas. Möjligheten till inrättande kan tolkas som mycket liten för staten eller Skatteverket i 2011 års fall, medan de bedömdes ha inrättat sig i NJA 2016 s. 1074.¹⁷⁶ Generellt borde väl Skatteverket ha bättre möjlighet att överblicka situationen än vad andra borgenärer har, men i 2016 års fall bedömde domstolen att det var privatpersonen som hade det.¹⁷⁷ Att döma till privatpersoners nackdel i fall som detta skaver i mina ögon – det rör sig om en spottstyver i statskassan men är förödande för en privatperson, speciellt efter tvist upp till Högsta domstolen. Det ter sig något inkonsekvent i hur detta bedöms och leder mig till att tro att de uppställda kraven i själva verket är en fasad som då potentiellt döljer andra resonemang bakom kulisserna, främst vad gäller inrättandet. Vad dessa resonemang skulle kunna vara är i princip omöjligt att utröna ur den godtycklighet som tycks råda i fallen.

Oavsett är denna typ av inkonsekventa domar ur en rättssäkerhetssynpunkt ur mitt förmenande inte förenliga med rättsstatens funktion och att lika fall ska bedömas lika. Alla fall som ser lika ut på ytan behöver inte vara det, men institutets funktion urholkas om domstolarna

---

¹⁷⁴ NJA 2016 s. 1074, p. 25.

¹⁷⁵ Hult (1952), s. 77f.

¹⁷⁶ Se exempelvis Danielsson, Christer, *Condictio indebiti igen*, i Juridisk Tidskrift nr 4 2011–12 s. 878 – 891 s. 878ff (härefter refereras Danielsson (2011/12)); Morgell, Nils-Bertil, *Condictio indebiti vid betalning till fel skattekonto*, i Juridisk tidskrift nr 4 2016/17 s. 949 – 953, s. 952.

¹⁷⁷ Se till exempel Hellner, Jan, *Betalning av misstag – civilrätt och skatterätt*, i Skattenytt 2001 s. 41 – 42.

fortsätter att bedöma fall som inte typiskt sett är *condictio indebiti*-situationer under de principerna, och använder sig av godtyckliga bedömningar i dem. Det leder till en osäkerhet i äganderätten och förutsebarheten, vilket är mycket allvarligt.

6 Sammanfattande analys

6.1 Analys

De frågor som uppsatsen har avsett att utreda är som följer:

1. *Under vilka förutsättningar får mottagaren behålla betalningen i praxis?*

Återbetalning är huvudregeln och detta återspeglas i praxis. Det är svårt att ge ett enhetligt och rakt svar, men utifrån det senaste fallet där mottagaren fick behålla betalningen så verkar den nyligt införda allmänna intresseavvägningen väga tungt, särskilt i fall där inrättandet är problematiskt att bedöma, såsom när Skatteverket är mottagare. Var denna allmänna intresseavvägning leder institutet återstår att se, men det kan vara riskfyllt. Om den allmänna intresseavvägningen talar för att mottagaren bör behålla beloppet får det antas att det blir utgången i fallet, såsom i NJA 2016 s. 1074.¹⁷⁸ Det är något enklare vad gäller arbetstagare eftersom det tycks finnas en vilja att från AD:s sida låta denne behålla felaktigt utbetald lön, förutom i exceptionella fall. Detta har dock inneburit att inrättandekravet knappt används i bedömningen, eller åtminstone inte får något särskild vikt, vilket leder in i nästa frågeställning:

2. *Vilka alternativa institut blir ibland aktuella i praxis?*

Denna fråga om vissa andra- och tredjehandsyrkanden har till fullo besvarats i uppsatsens kapitel 3.

3. *Har det påstådda inrättandekravet använts i praktiken?*

Gällande just arbetstagarfall kan det, som nämnts ovan, knappast anses att inrättandekravet varit en utslagsgivande faktor på senare tid. I just de fallen tycks det snarare röra sig om en intresseavvägning, även om det inte uttryckligen stadgas i domarna.¹⁷⁹ I de fallen verkar inrättandekravet inte användas på det sätt som det var ämnat. I övriga fall är det snårigare att reda ut. Inrättandekravet verkar vara den mest komplicerade komponenten inom

---

¹⁷⁸ Se uppsatsens avsnitt 5.2.3 samt 5.3 om NJA 2016 s. 1074.

¹⁷⁹ Se uppsatsens avsnitt 4.2.3 om arbetstagare.

condictio indebiti. Det finns ingen klar definition på vad inrättande är, utan bedömningen görs in casu vilket har lett fram till splittrad praxis där det är i princip omöjligt att utröna någon generell princip för bedömningen av inrättandet. Därmed är svaret på denna fråga något vagt; eftersom definitionen av inrättande inte är bestämd, och användandet skiljer sig från fall till fall. Emellertid verkar det inrättandekrav som påstås vara en grundkomponent för att behålla betalningen inte användas i alla fall, där domstolen mest nämner det vid namn utan att göra en närmare bedömning kring huruvida mottagaren faktiskt har inrättat sig. I vissa fall anses mottagaren ha inrättat sig efter mindre än 60 minuter utan någon närmare bedömning, och i andra fall rör det sig om flera månader.¹⁸⁰ Det får mig personligen att resonera kring att inrättandekravet inte används på det sätt som det är tänkt. En problematik skulle kunna vara att konceptet är för brett men samtidigt också för smalt, eftersom definitionen av inrättande saknas och därmed innefattar det som domstolen in casu anser utgör inrättande; men den är samtidigt smal eftersom det rör sig om sällsynta fall. Jag är benägen att hålla med Hults uppfattning om att mottagarens förbrukande är ett viktigt säkerhetsintresse, och att mottagaren ska kunna inrätta sig för att inte behöva återbetala en summa som är oväntad; kärnan i dagens uppfattning av inrättandekravet, men jag anser att det inte används på det korrekta och förutsebara sätt det borde.¹⁸¹

4. Bör identiska bedömningsprinciper användas i konsument- och arbetstagarförhållanden som i kommersiella förhållanden, eller behöver institutet omformas till två olika principer för dessa förhållanden?

Redan nu finns skillnader i hur bedömningar görs, och utfallen i framförallt de fall som gäller företagsrelationer tycks inte vara konsekventa utan går ofta emot varandra. Detta är oroande eftersom det till syvende och sist handlar om en osäkerhet i äganderätten. Att på detta sätt göra äganderätten instabil föranleder enligt mig att det finns ett behov av att se över principerna och potentiellt tillämpa olika sådana på olika förhållanden. En lösning kan vara

---

¹⁸⁰ Se exempelvis uppsatsens avsnitt 4.2.2 om inrättandet.

¹⁸¹ Se vidare uppsatsens avsnitt 2.2.2.4 om inrättandets historiska betydelse.

att ha en typ av standard som gäller för tvister med privatpersoner, där det också kan tas hänsyn till vissa personliga omständigheter; och en generellt mer strikt bedömning när det gäller kommersiella förhållanden, där återkrav bör vara det som generellt gäller, förutom i verkligt exceptionella fall. *Condictio indebiti* tycks på ett sätt vara en formell beteckning, som inte betyder samma sak i dessa olika förhållanden – vilket inte känns som ett rättssäkert faktum. Oavsett hur utvecklingen ser ut framöver anser jag att något bör göras på grund av den spretiga praxis som finns idag. Användningen hittills är för vid och bör återgå till de exceptionella fall som det från början avsåg. I sådana fall kan det vara redundant att ha två bedömningsprinciper, men en omformning utgör ett exempel på något som potentiellt skulle kunna återge fokuset till institutet. Ett fokus som verkar ha tappats längs vägen.

6.2 Avslutande reflektioner

En tanke som uppkommer under den rättsfallsstudie som gjorts i arbetets sjätte kapitel är vilka skyddsintressen som egentligen finns bakom de fall som tagits upp och som motiverar domar åt endera håll. Vem eller vilka är det som domstolsväsendet skyddar genom att döma som de gjort? Vad gäller arbetsförhållanden och fall med arbetstagare tycks det klart att domstolen i mångt och mycket och i den mån det går försöker att skydda den svagare parten, det vill säga allt som oftast arbetstagaren.¹⁸² Avseende fall med privatpersoner är det svårare att fastställa någon principiell trend eller tendens. I det senaste fallet från 2016 verkade domstolen över huvud taget inte lägga någon större vikt vid ena partens egenskap av privatperson, vilket med tanke på att motparten var Skatteverket/staten, är en ytterst besynnerlig situation.¹⁸³ Det verkar som, baserat på senare praxis, att Alexandersons idé om att det ska göras en rimlighetsbedömning av de motstående intressena har upptagits, men att sedan döma på det sätt som gjorts i NJA 2016 s. 1074 bör inte anses som en rimlig utgång.¹⁸⁴

---

¹⁸² Se uppsatsens avsnitt 4.2.3 om arbetstagare.

¹⁸³ Se uppsatsens avsnitt 5.3 om NJA 2016 s. 1074.

¹⁸⁴ Se uppsatsens avsnitt 2.2.2.4 samt 2.3 om Alexandersons PM samt avsnitt 5.2.3.

Att domstolen även använder principerna för *condictio indebiti* i domar som uttryckligen inte sägs falla in under misstagsbetalningar är beklagligt. Detta utvidgande av *condictio indebiti* tycks överensstämma med en generell trend i praxis gällande ett liknande utvidgande av reklamationsplikten som allmänt gäller; där det anses att fordran har eftergivits om reklamation inte gjorts. Detta kan leda till, i likhet med utvidgandet av *condictio indebiti*, en potentiellt för vid användning av den allmänna reklamationsplikten.¹⁸⁵

En personlig reflektion angående något som är intressant i bland andra NJA 1999 s. 575 och NJA 2001 s. 353 är tidsaspekten. När bör det anses att en betalningsmottagare har inrättat sig? Bedömningen i många fall tycks generellt vara nästintill godtycklig eftersom de varken passar ihop med varandra eller någon generell princip. Självfallet är det svårt att ha en rent mekanisk och fast tidsgräns för inrättande, och det kan även anses att tiden för inrättande mellan två näringsidkare inte bör vara densamma som i konsumentförhållanden. Se här till exempel NJA 1989 s. 224 där det är en konsument som framställer återkravet och får igenom det trots att det gått två och ett halvt år, kontra 1999 års fall där inrättandet rätteligen ansågs ha skett efter redan 60 minuter. Detta leder mig till funderingar kring om det verkligen är optimalt för rättssäkerheten och omsättningsskyddet att *försöka* tillämpa precis samma regler och principer i konsumentförhållanden som i företagsförhållanden. Det är en enorm skillnad på de ekonomiska förhållandena som finns i de olika relationerna. Att genom misstag betala 115 000 kr och inte få tillbaka dem kan vara förödande för en privatperson, likaså att behöva betala tillbaka för mycket utbetalad lön som redan gått till att köpa mat och hygienartiklar till barnen. För ett företag däremot, är det helt andra summor som har möjlighet att påverka den ekonomiska ställningen. Det krävs förvisso större vigilsans men också helt andra faktorer som ska tas upp vid bedömning om återkravs rätt.

Det allmänna omsättningsskyddet tas upp som argument för att rättfärdiga att betalningsmottagaren behåller beloppet i många fall. Detta är

---

¹⁸⁵ Se exempelvis NJA 2017 s. 203.

självlärt en god tanke, men det bättre alternativet bör inte vara att inte få rätta de misstag som begåtts. Ett så stort hot mot omsättningsskyddet kan inte dessa exceptionella fall vara.

6.2.1 Tankar om framtiden, vad kan göras?

Den gällande rätten tycks ha hamnat i en sorts paradox där en del rättsfall bedöms traditionellt medan andra strävar framåt – domstolarna tar endera två steg fram men i nästa dom två steg bakåt. Osäkra och inkonsekventa domar urholkar institutet, särskilt med de domar som inte egentligen passar in under *condictio indebiti*, men likväl använder dess principer för att avgöra fallen. Att endast addera nya idéer utan att göra sig av med de gamla verkar inte heller leda någon vart. Införandet av den allmänna intresseavvägningen är ett typiskt exempel på något som möjligtvis inte borde fått den tyngd som den getts, särskilt med tanke på hur utfallet blev i NJA 2016 s. 1074 där en privatperson förlorade mot staten. Vidare kan också nämnas att utvecklingen som skett i praxis är spretig och skiljer sig från fall till fall, vilket gör det omöjligt att utröna en enhetlig och allmängiltig princip ur dem. Det gör att det ur en rättssäkerhetssynpunkt och för att skydda förutsebarheten inte bör finnas annat att göra än att omforma institutet genom praxis. Klara, väl bedömda och rimliga domar behövs för att styra skutan mot rätt hamn. Därför kan det vara dags att dela upp och skapa olika principer för olika relationer, så att konsument- och arbetstagarförhållanden bedöms på ett sätt och tvister mellan näringsidkare har andra principer att bedöma efter. Att låta alla tvister hamna under samma bedömningskriterier har inte gett enhetliga utfall i praxis vilket har lett till den olyckliga utveckling där rättssäkerheten vacklar och äganderätten är osäker. Detta är inte syftet med rättsstaten, specifikt inte vad gäller enskilda personer. Att ruinera privatpersoner och förstöra deras ekonomi för flera år framöver genom att tvista upp till Högsta domstolen på grund av små misstag kan, och får inte anses rimligt. Misstag måste få rättas.

Till slut handlar det snarare om en slags omfördelning av egendom, och inte att återlämna beloppet till dess ägare, alltså att bibehålla äganderätten. Högsta domstolen tycks ibland ta skepnad av ett socialkontor

och omfördelar egendomen, pengarna, till den som de anser mest behövande efter en godtycklig bedömning påverkad av vilka som sitter i domstolen den dagen. Begås ett misstag kan "Högsta Socialkontoret" alltså omfördela din egendom till någon annan, ett något underligt resultat av att inte använda de kriterier som uppställts för *condictio indebiti*. Knäckfrågan i de flesta fallen, inrättandekravet, eller kanske snarare *omfördelningskriteriet*, tycks ibland helt bortsett ifrån och ibland anses det mottagaren har inrättat sig efter oerhört kort tid. Kanske är det just så, som uppsatsens titel antyder, att *condictio indebitis* vaghet är dess svaghet.

7 Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

- SFS 1981:774   Utsökningsbalk
- SFS 1915:218   Avtalslagen
- SOU 1915:1   Förslag till lag om avtal och andra rättshandlingar
på förmögenhetsrättens område, 1914

Litteratur

- Adlercreutz, Axel, *Avtalsrätt I*, 12. uppl., Juristförlaget, Lund, 2002
- Hellner, Jan, *Om obehörig vinst särskilt utanför kontraktsförhållanden*,
Almqvist & Wiksell, Uppsala, 1950
- Hult, Phillips, *Condictio indebiti*, s. 230 – 270 ur *Festskrift till Vilhelm
Lundstedt*, ur *Uppsala Universitets Årsskrift*, Akademiska Bokhandeln,
Uppsala, 1947
- Hult, Phillips, *Condictio indebiti*, s. 42 – 89 ur *Juridisk debatt: Valda
rättsvetenskapliga uppsatser av Phillips Hult*, Almqvist & Wiksell, Uppsala,
1952
- Karlgren, Hjalmar, *Obehörig vinst och värdeersättning*, Norstedt, Stockholm,
1982
- Lehrberg, Bert, *Förutsättningsläran: Allmänna betingelser för möjligheten
att frånträda rättshandlingar på grund av okända eller oförutsedda
omständigheter*, Iustus, Uppsala, 1989

Lehrberg, Bert, *Avtalsrättens grundelement*, 1. uppl., Institutet för bank- och affärsjuridik (IBA), Uppsala, 2004

Lennander, Gertrud, *Misstagsbetalning och kvittning i konkurs*, s. 427 – 447 ur *Festskrift tillägnad Torgny Håstad*, Iustus, Uppsala, 2010

Mellqvist, Mikael & Persson, Ingemar, *Fordran och skuld*, 9. uppl., Iustus, Uppsala, 2011

Tiberg, Hugo, *Fordringsrätt*, 7. uppl., Juristförlaget, Stockholm, 1996

Trolle Önnerfors, Elsa & Wenander, Henrik, *Att skriva rätt: goda råd för att skriva uppsats i juridik*, 1. uppl., Wolters Kluwer, Stockholm, 2016

Elektroniska källor

Danielsson, Christer, *Condictio indebiti: Vad krävs för att en misstagsbetalning skall bli bestående?*, i *Juridisk Tidskrift* nr 2 2008/09 s. 434 – 439, internet, (hämtad 2019-03-04)

Danielsson, Christer, *Condictio indebiti igen*, i *Juridisk Tidskrift* nr 4 2011–12 s. 878 – 891, internet, (hämtad 2019-03-01)

Fehr, Martin, *Bidrag till inteckningsinstitutets historia*, i *Svensk juristtidning* 1920 s. 347 – 350, internet, (hämtad 2019-03-02)

Gentele, Gunnar, *Återbäring av betalning, erlagd av misstag*, i *Svensk juristtidning* 1942 s. 713 – 718, internet, (hämtad 2019-02-24)

Gorton, Lars, *Condictio indebiti i nyare svensk rättspraxis*, i *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 4–5/2005 s. 452–470, internet, (hämtad 2019-02-27)

Holmbäck, Åke, *Missräkning är ingen betalning*, i Svensk juristtidning 1937 s. 529 – 531, internet, (hämtad 2019-02-13)

Hellner, Jan, *Betalning av misstag – civilrätt och skatterätt*, i Skattenytt 2001 s. 41 – 42, i Karnov, internet, (hämtad 2019-02-19)

Ingvarsson, Torbjörn, *Condictio Indebiti, Fordringsrättsliga studier 01*, Torbjörn Ingvarsson, Taberg, 2016 (hämtad 2019-01-30)

Karlgren, Hjalmar, *Kvittning och condictio indebiti*, i Svensk juristtidning 1940 s. 331 – 341, internet, (hämtad 2019-02-17)

Lennart af Klintberg, *Condictio indebiti*, i Svensk juristtidning 1943 s. 510 – 511, internet, (hämtad 2019-02-08)

Mattson, Fredrik, *Tryckerimomscirkusen – vad var det egentligen som hände och hur löser vi det nu?*, i Svensk Skattetidning 2016:1 s. 17 – 30, i Zeteo, internet, (hämtad 2019-03-12)

Morgell, Nils-Bertil, *Condictio indebiti vid betalning till fel skattekonto*, i Juridisk tidskrift nr 4 2016/17 s. 949 – 953, internet, (hämtad 2019-03-29)

Nationalencyklopedin, rättssäkerhet.

https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/r%C3%A4ttss%C3%A4kerhet?i_whole_article=true (hämtad 2019-05-09)

Riksarkivet, Johannes Loccenius.

<https://sok.riksarkivet.se/sbl/mobil/Artikel/9635> (hämtad 2019-02-04)

Legal Information Institute, quasi contract.

https://www.law.cornell.edu/wex/quasi_contract_%28or_quasi-contract%29 (hämtad 2019-02-03)

Övriga källor

Skatteverkets ställningstagande den 9 juli 2010, nr 131 355983-10/111,
internet, (hämtad 2019-02-15)

8 Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1908 s. 297

NJA 1918 s. 405

NJA 1919 s. 17

NJA 1933 s. 25

NJA 1942 s. 101

NJA 1955 s. 310

NJA 1958 s. 475

NJA 1982 s. 691

NJA 1984 s. 220

NJA 1984 s. 280

NJA 1989 s. 224

NJA 1994 s. 177

NJA 1999 s. 575

NJA 2001 s. 353

NJA 2005 s. 142

NJA 2011 s. 739

NJA 2015 s. 1074

NJA 2016 s. 799

NJA 2016 s. 1072

Arbetsdomstolen

AD 1983 nr 163

AD 1988 nr 177

AD 1989 nr 55

AD 1989 nr 56

AD 1989 nr 57

AD 1989 nr 58

AD 1993 nr 170

EU-domstolen

Case C-88/09 *Graphic Procédé*, Judgment of the CJEU (First chamber) of
11.02.2010, ECLI:EU:C:2010:76